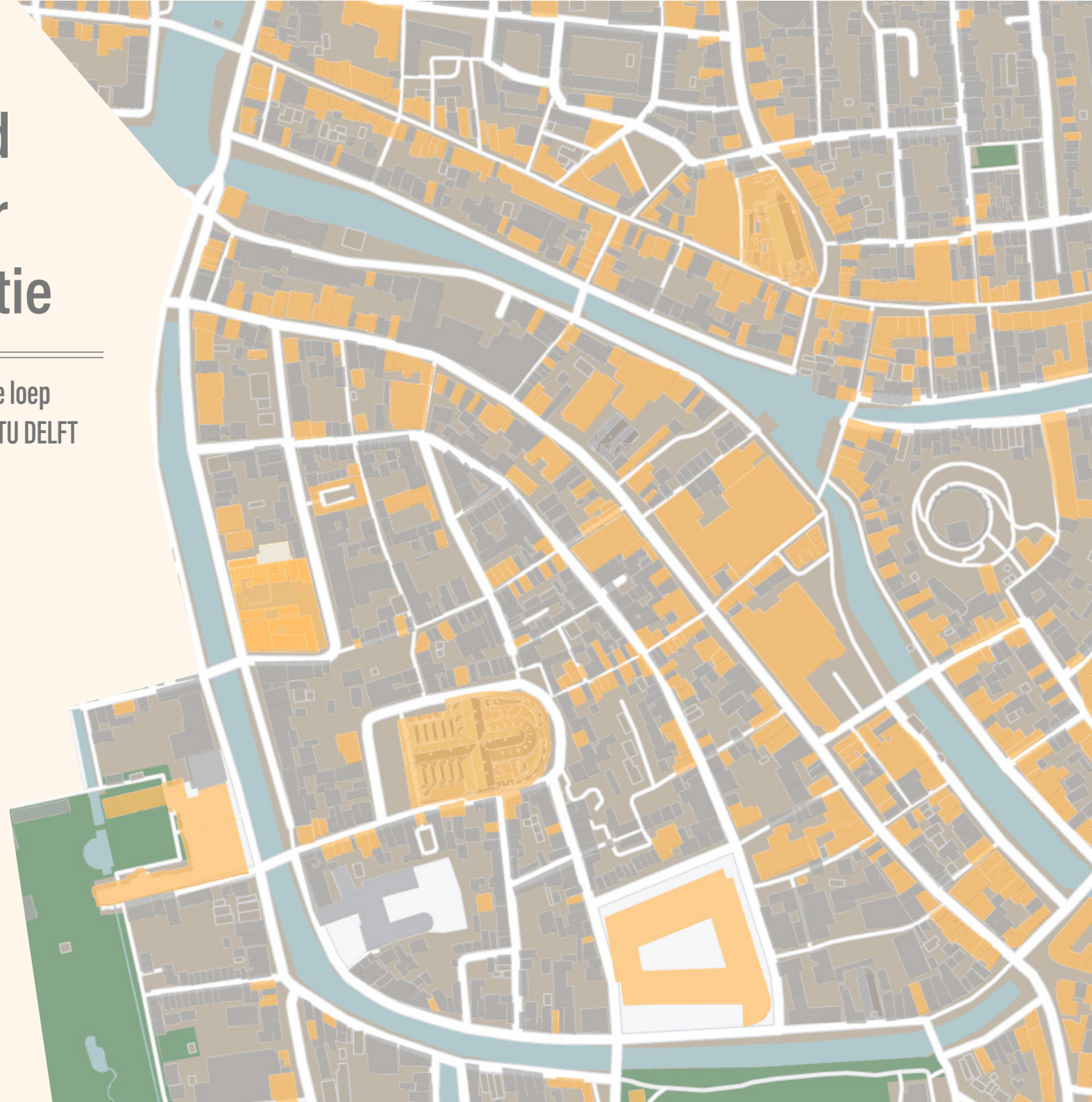

Leiden, een stad ontwikkeld door groei en stagnatie

De oorsprong tot de 20e eeuw onder de loep
History Thesis in Urban Development, TU DELFT
Rosie Kanbier

Colofon

Naam student: Rosie Kanbier
Studentnummer: 5901502
E-mail : r.m.kanbier@student.tudelft.nl

Naam begeleider: Reinout Rutte
Email: R.J.Rutte@tudelft.nl
Vak: AR2A011 Architectural History Thesis

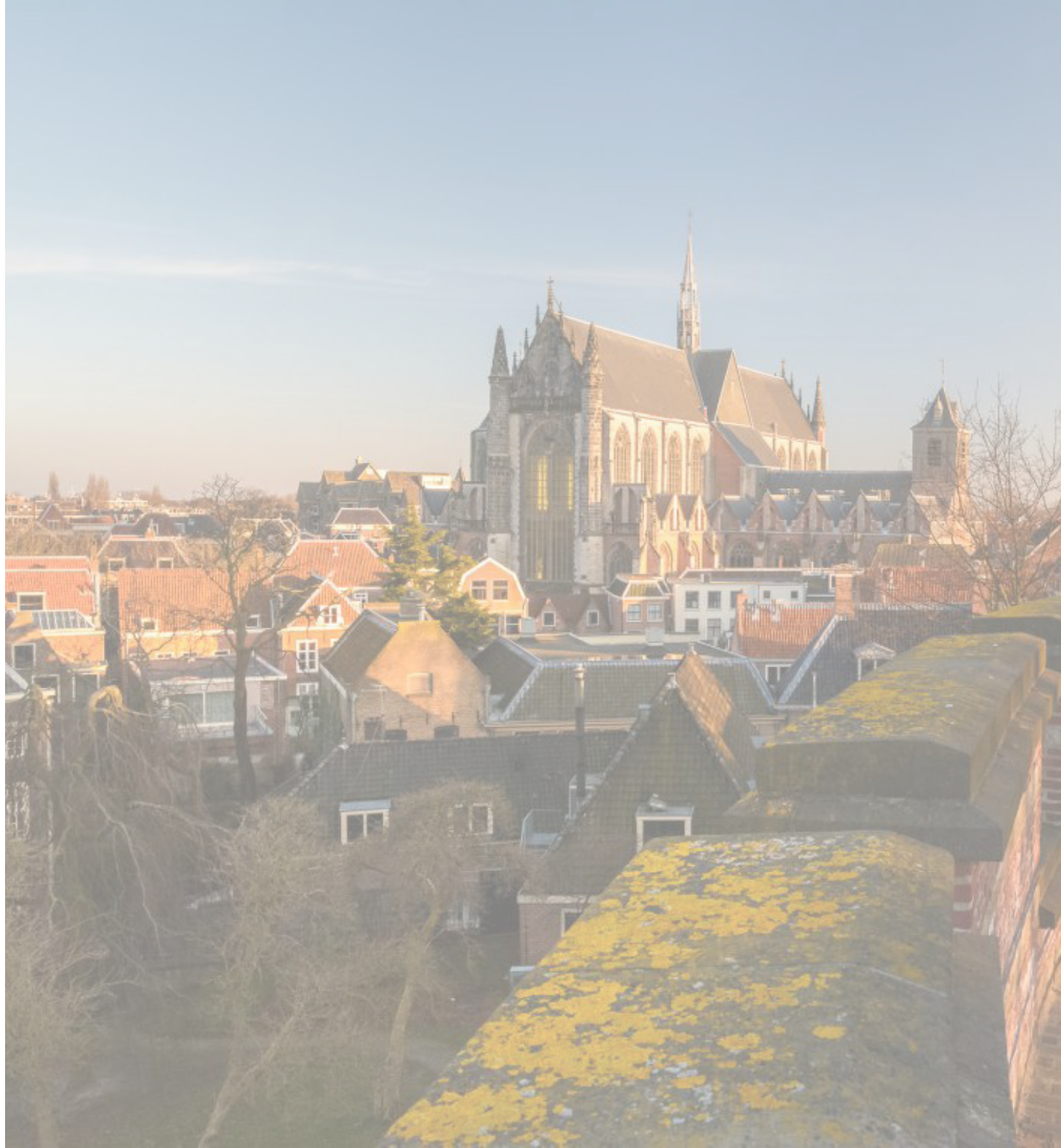
Onderwijsinstelling: TU DELFT
Locatie: Faculteit Bouwkunde
Adres: Julianalaan 134, 2628 BL Delft

Opleiding: M. Architecture, Urbanism & Building
Science

Document: Urban Development History Thesis
Versie: 1.1
Datum: 18.04.2024

Afb. Voorpagina: Kaart Leiden via Snazzymaps
Afb. Colofon:

bron: in de bronvermelding benoemd volgens APA

Een ode aan Leiden

Met enthousiasme presenteer ik in dit boekwerk mijn architectuurgeschiedenis thesis, in zijn geheel gewijd aan de stedenbouwkundige ontwikkeling van Leiden. Als geboren en getogen inwoner van de stad Leiden, heb ik altijd een sterke band gevoeld met haar geschiedenis en architectuur. De stad van Rembrandt van Rijn en van Jan Steen. Ondanks dat Leiden bekend is onder het Nederlandse volk, zijn veel buitenlandse studenten niet bekend met deze Universiteitsstad, dit terwijl Leiden zoveel te bieden heeft, alleen al als het om geschiedenis gaat.

De keuze om mijn onderzoek te richten op Leiden komt voort uit nieuwsgierigheid naar de factoren die hebben bijgedragen aan de opkomst van de stad, maar ook naar de hindernissen die beide een bijdragen hebben geleverd aan de groei van de stad door de eeuwen heen. In een periode van tien weken is er doormiddel van kaarten en boekwerken kennis opgedaan over de groei, zowel in oppervlakte, als in de functie en in het bevolkingsaantal van Leiden.

Deze thesis biedt een diepgaande analyse van de ontwikkeling van de stad, van haar vroege dagen als handelsknooppunt tot de positie van een van de meest prominente steden in de regio Holland en Nederland. Door te onderzoeken hoe Leiden zich heeft gevormd en welke obstakels haar groei hebben belemmerd, hoop ik niet alleen inzicht te verschaffen in haar unieke traject, maar ook lessen te ontdekken die van waarde kunnen zijn voor andere steden.

Gedurende mijn academische reis heb ik mij laten leiden door mijn passie voor geschiedenis, architectuur en stedenbouwkunde. Mijn interesse in dit onderwerp werd verder aangewakkerd door mijn begeleider, Reinout Rutte, van wie ik waardevolle begeleiding heb ontvangen bij dit onderzoek. Daarnaast wil ik het stadsarchief van Leiden "Erfgoed Leiden en omstreken" en de universiteitsbibliotheek van de TU Delft bedanken voor de nodige informatie en inspiratie naar het onderzoek. Ik ben dankbaar voor de steun die ik heb ontvangen van mijn begeleider en de academische gemeenschap tijdens het proces van dit onderzoek. Hun expertise en feedback hebben mijn werk verrijkt en mijn begrip verdiept.

Ik hoop dat deze thesis niet alleen een bijdrage levert aan kennis over de geschiedenis van Leiden, maar daarnaast ook bijdrage levert aan een breder begrip over de stedelijke ontwikkeling en de uitdagingen die hiermee gepaard gaan.

Met vriendelijke groet,

Rosie Kanbier

Delft, 18 april 2024

Inhoudsopgave

Inleiding

De Stedelijke ontwikkeling

Oorsprong

Geografisch

Geschiedenis

Stedenbouwkundige ontwikkeling

Middeleeuwen

Geografisch

Geschiedenis

Stedenbouwkundige ontwikkeling

Renaissance

Geografisch

Geschiedenis

Stedenbouwkundige ontwikkeling

Industriele Revolutie

Geografisch

Geschiedenis

Stedenbouwkundige ontwikkeling

Conclusies

Bibliografie

Inleiding

Leiden kent een rijke geschiedenis, vanaf de oorsprong tot het heden. Van Romeinse nederzetting aan de Limes en de Rijn, tot een grote universitaire stad. In de geschiedenis van Nederland speelt Leiden een prominente rol als een stad, ontstaan tussen de 11e en 12e eeuw na Christus. De stad bloeide op vanwege haar strategische ligging. Gelegen op het kruispunt van diverse rivieren, fungeerde Leiden als een belangrijk handelscentrum, wat bijdroeg aan haar groei. Met name de opkomst van de textielindustrie zorgde voor een exponentiële ontwikkeling. De stad werd een bloeiend textielcentrum, waardoor Leiden op een bepaald moment zelfs naast Amsterdam als een van de grootste steden van Holland stond, ondanks haar oppervlakte.

De groei van Leiden door de eeuwen heen was op sommige momenten explosief, maar Leiden kende door de eeuwen heen ook stilstand en stagnatie. De stad breidde uit in oppervlakte en in functie. Handel, nijverheid en wetenschap bloeiden op, waardoor Leiden de reputatie verwierf van stad met aanzienlijke invloed. Echter, ondanks deze voorspoed, werd de groei van Leiden op een gegeven moment geremd en zelfs gestagneerd door verschillende lokale en nationale gebeurtenissen. Interessant is het dan om te onderzoeken of deze gebeurtenissen daadwerkelijk de groei van de stad hebben belemmerd, of dat ze eerder als katalysator hebben gefungeerd en waarom heeft Leiden er zoveel last van ondervonden? Hoe kan een wereldstad in de Gouden Eeuw, nu zelfs onbekend zijn bij buitenlandse studenten?

Deze vragen vormen de basis van dit onderzoek. De hoofdvraag luidt: "Wat zijn de oorzaken van de groei van Leiden vanaf de oorsprong tot aan het begin van de 20e eeuw, en in hoeverre hebben lokale en nationale gebeurtenissen, zoals de opkomst van de industriële revolutie en andere textielsteden, bijgedragen aan de stagnatie van Leiden en de veranderingen in de stad?"

Om deze hoofdvraag te beantwoorden, zijn vier deelvragen geformuleerd:

1. Wat is de oorsprong van Leiden en welke primaire factoren hebben bijgedragen aan de groei van Leiden als stad?
2. Hoe is Leiden door de eeuwen heen ontwikkeld en gegroeid in oppervlakte en functie?
3. Welke lokale en nationale gebeurtenissen deden zich voor die mogelijk hebben bijgedragen aan de stagnatie van de groei van Leiden?
4. Wat hebben andere textielsteden voor invloed gehad op de economische positie en ontwikkeling van Leiden?

Dit onderzoek analyseert de groei en geschiedenis door de eeuwen heen en vergelijkt deze met de stadsuitbreidingen en de bevolkingsgroei. Uit dit onderzoek komen de resultaten die zowel beeldend als tekstueel worden verwoord en daaruit komen de conclusies voor dit onderzoek. De deelvragen gaan niet per hoofdstuk beantwoord worden, maar door de hele thesis heen. Bij de conclusie zullen deze deelvragen herhaald en beantwoord worden.

Oorsprong

50 v. chr. - 1266 n. chr.

Voor deze tijdperiode is er gebruik gemaakt van de volgende boekwerken:

Het ontstaan van Leiden, door Freek Lugt
Ongekend Leiden door Y.M.J. Lammers-Keijsers
Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad tot 1574 door
R.C.J. van Maanden
Atlas of the Dutch Urban Landscape: A Millennium of Spatial
Development, door R. Rutte, J. E. Abrahamse en M. IJsselstijn

De verkregen informatie per kaarten komen uit deze boeken en Erfgoed Leiden en omstreken.

De correcte apa is in de bibliografie vermeld voor informatie en afbeeldingen. De afbeeldingen zijn genummerd en daardoor in de bibliografie ook terug te vinden.

Voor specifieke quotes en uitleggen wordt de correcte bronvermelding weergegeven in de tekst. Dit met de voornaamste reden om het lezen van de tekst zo prettig mogelijk te maken

Geografisch

Al voordat Leiden een stad wordt, zijn er kleine nederzettingen te vinden aan de Rijn. De Rijn is tot 1200 na Christus een open verbinding met de Noordzee, wat tot gevolg heeft dat er sprake is van getijden en overstromingen. Het zeewater neemt met vloed of overstromingen water mee landinwaarts, en het water uit de rivieren stroomt over het land. Het water neemt sediment mee in de vorm van rivierklei, zeeklei en zand. Dit heeft een grotere dichtheid dan water en zakt naar de bodem. Uiteindelijk, wanneer het water weer wegtrekt, blijven grote hoeveelheden sediment liggen. Hierdoor ontstaan door de eeuwen heen oeverwallen. Deze oeverwallen worden door de jaren heen zo hoog dat ze veranderen in permanente oevers. De permanente oevers zijn een stuk veiliger voor mens en dier om te bewonen. Het gebied is aantrekkelijk omdat het sediment de bodem vruchtbaar maakt. De vruchtbare kreekruggen en oeverwallen zijn uitstekend om akkers aan te leggen en vee te laten grazen. Daarnaast kan er op deze oevers ook gejaagd worden op vogels en kan er van de oevers af vis gevangen worden. In die tijd wordt er gebouwd met riet en wilgentenen, die langs de oevers van de rivier groeien. In de late Steentijd en in de IJzertijd worden de eerste bewoningsresten in het gebied gevonden. Dit zijn nederzettingen bestaand uit één of twee gezinnen. Door de jaren heen worden deze lokale bevolkingen vermengd met Bataven, Cananefaten en Romeinen. Een Romeinse kaart, genaamd de Peutingerskaart, laat de eerste officiële grote nederzetting zien in een Leidse stadswijk en is dus ongeveer het startschot van de ontwikkeling van dorp naar stad op Leidse ondergrond. De Peutingerskaart dateert uit de vierde eeuw na Christus.

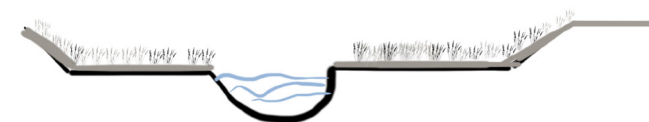
Strategische ligging

“Het ontstaan van Leiden rond de Burcht is te verklaren uit de uitstekende strategische ligging – die immers de Romeinen ook al hadden ontdekt.” (Lammers-Keijsers, 2009) Ondanks dat de waterlopen door de eeuwen nog aanpassen, blijft Leiden gepositioneerd op een kruispunt van meerdere wegen en waterlopen. De oude en nieuwe Rijn komen samen en hebben belangrijke zijrivieren zoals de Mare. Daarnaast monden de Vliet en de Zijl op korte afstand van Leiden uit op de Rijn. De oude Limesweg loopt dwars door Leiden en is de voorloper van de Breestraat, de belangrijkste straat van Leiden. De infrastructuur blijft een belangrijke factor in de verdere ontwikkeling van Leiden door de eeuwen heen.

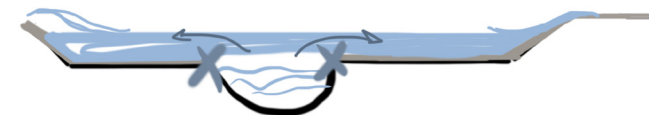

afb. 1)

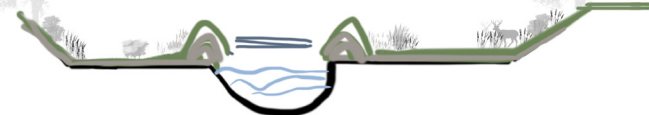
De Rijn tijdens eb. Aan de oevers zit een vruchtbare klei grond van de rivier en zeeslib die tijdens vloed mee wordt genomen uit de rivier

De Rijn tijdens Vloed. De zijkanten krijgen de eerste lading sediment. Dit blijft liggen en droogt in tijdens Eb. Uiteindelijk vormen lagen sediment over elkaar de oeverwallen.

Op den duur komt het water niet meer over de oeverwallen en komt hier vruchtbare grond vrij. Dit is de ideale locatie voor veeteeld en akkerbouw. Tijdens vloed komt het water minder snel over de oevers heen.

afb. 2)

Afbeeldingen:

afb. 1) Kaart van het grensgebied van het Romeinse Rijk langs de Rijn in Nederland, via het boek: Atlas of the Dutch Urban Landscape zie bibliografie

afb. 2) Ontstaan van oeverwallen en de vruchtbare grond. Illustratie vormgegeven met Geographer Online, 2015. Zie bibliografie

Geschiedenis

De Romeinen infiltreren de Nederlandse bodem en komen bij de Rijn in contact met de Germanen. De Rijn wordt hierdoor een geografische grens die aan beide kanten bescherming biedt. Doordat het een grens is, ontstaan er overal langs de Rijn Romeinse vestigingen, die Castellums worden genoemd. Naast een strategische grens biedt de Rijn ook een directe verbinding met Rome via de Rijn. Er is sprake van aan- en afvoer van goederen, wat de handel in de Castellums bevordert. De Romeinen hebben kennis op het gebied van waterwerken en wegenbouw, waardoor ze weinig hinder ondervinden van de continue verandering van de rivier. Langs de rivier wordt ook een pad aangelegd dat door het gebied loopt en de Castellums in de omgeving verbindt. Door de jaren heen krijgen deze Castellums kampdorpen, die de zorg dragen voor de infrastructuur in en rondom het kamp.

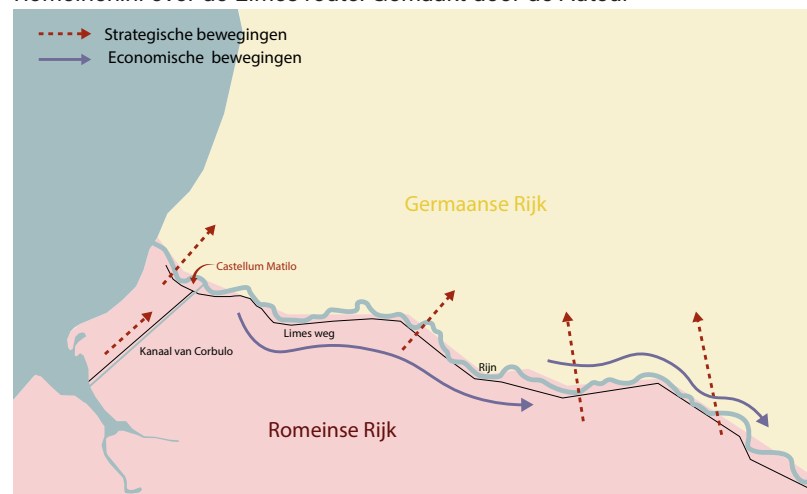
In de Leidse wijk Roomburg ontstaat ook een castellum, genaamd Matilo. Matilo krijgt door de Romeinse veldheer Corbulo in dit gebied een prominentere rol na de terugkeer van een aantal teleurstellende veldslagen in het Friese gebied boven de Rijn. De veldheer laat namelijk een kanaal graven dat de Maas en de Rijn verbindt. Dit kanaal vergemakkelijkt de communicatie tussen verschillende legerbases maar heeft ook een positief effect op de aanvoer van troepen en voorraden vanuit het achterland naar het front. Een gevolg van dit kanaal, is dat het kampdorp bij Matilo verdubbelt in bevolking naar circa 1000 mensen. Op het hoogtepunt van Matilo is er sprake van een agrarisch deel waar onder andere runderen worden gehouden voor de slacht, handel wordt bedreven, vakmanschap ontstaat en er is visserij. In het gebied komt door de Limes ook handel uit Engeland, Zuid-Limburg en streken rond de Middellandse Zee. De handel vindt alleen plaats in dit kampdorp en niet in de inheemse dorpen in de omgeving. De hele regio profiteert van de aanwezigheid van de Romeinen en dit heeft gevolgen voor de groei van de bevolking en de economie in het gebied. De

De Peutingerkaart

afb. 3) De peutingerskaart is een Romeinse kaart die de Castellums en nederzettingen van het rijk bevatten. Omcirkeld is Matilone, wat Castellum Matilo moet zijn geweest in Leiden en de afgebeelde lijn op de kaart is de Limes weg. De Peutingerskaart is uit de vierde eeuw na Christus.

afb. 4) De grens van het Romeinse Rijk. De Rijn had een belangrijk rol, zowel strategisch als economisch. Tot stand gekomen met Ongekend Leiden en Romeinen.nl over de Limes route. Gemaakt door de Auteur

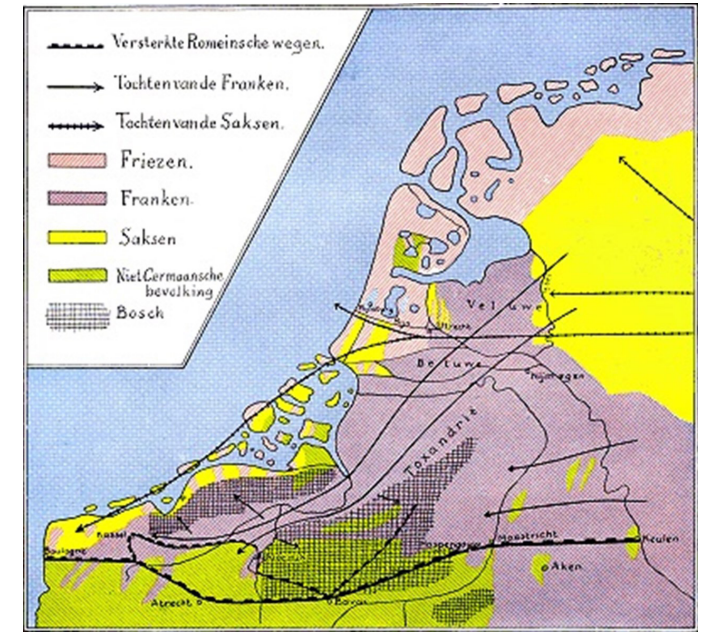

Peutingerskaart is een Romeinse kaart die de Castellums en nederzettingen van het rijk bevat. Matilone, wat Castellum Matilo moet zijn geweest in Leiden, is omcirkeld, en de afgebeelde lijn op de kaart is de Limesweg. De Peutingerskaart dateert uit de vierde eeuw na Christus.

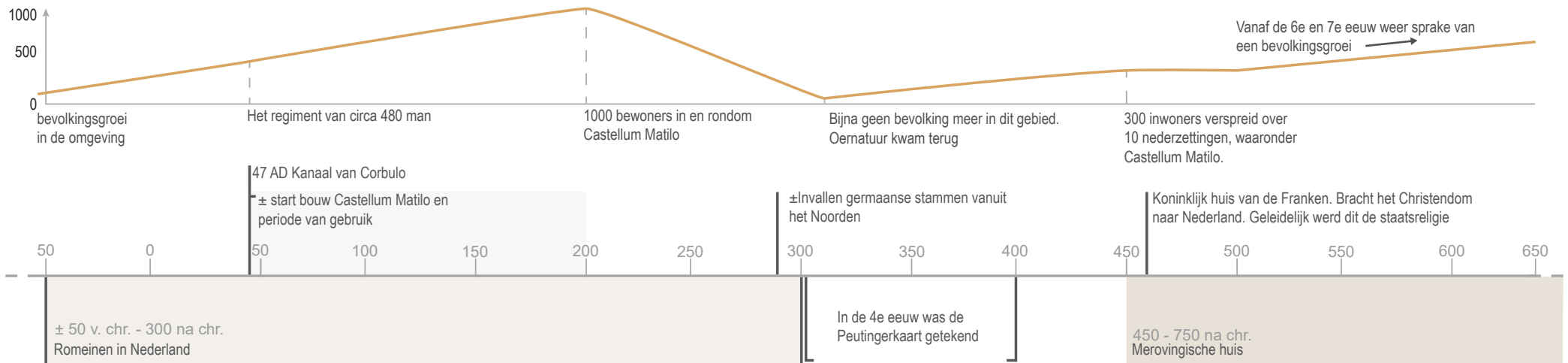
Eerste stagnatie en verandering in het gebied

Aan het einde van de derde eeuw na Christus neemt het bevolkingsaantal af door invallen van Germaanse stammen vanuit het Noorden en door wateroverlast als gevolg van de constante verandering van de loop van de Rijn. Alleen in en rondom de overblijvende Romeinse forten zijn er bewoners. Er is pas weer sprake van groei in de zesde en zevende eeuw. De Franken trekken vanuit het oosten en het zuiden naar dit gebied, terwijl de Friezen vanuit het Noorden naar beneden zakken. Dit leidt tot een confrontatie waarbij de Franken aan het langste eind trekken. De Oude Rijn wordt de belangrijkste handelsroute en er vormen zich weer meer nederzettingen rondom het hedendaagse Leiden. Het kanaal van Corbulo wordt opgeknapt en in gebruik genomen, wat weer handel naar het gebied trekt en waar het hele gebied van profiteert. De streek wordt redelijk welvarend. Het oude Castellum Matilo en het terrein worden koninklijk domein en worden door de jaren heen overgedragen van koning op koning, tot het uiteindelijk wordt overgedragen aan het Bisdom van Utrecht als gift van het Karolingische huis. Dit is cruciaal voor de schriftelijke start van Leiden.

De eerste keer dat Leiden, toen nog Leythou, wordt genoemd in geschriften, is in een goederengescrift dat de bisschop van Utrecht liet maken tegen het einde van de negende eeuw. Het geschrift bespreekt een kustgebied rond het jaar 850, dat de Utrechtse Sint Maartenskerk tot zijn bezittingen mocht rekenen. Dit was niet helemaal correct, aangezien het gebied werd geregeerd door graaf Gerulf, die tot op de dag van vandaag wordt gezien als de stamvader van de graven van Holland.

afb. 5) Beweging van de verschillende volken in Nederland

afb. 5.) Tijdlijn 50 v. chr. tot 650 n. chr. Tot stand gekomen uit de boeken Ongekend Leiden, Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad tot 1574. Gemaakt door de auteur

De Sint-Maartenskerk maakt in het geschrift aanspraak op vier 'mansa' of hoeven verspreid over de drie delen van Leython. Het is niet duidelijk waar deze precies lagen; ze kunnen boven of onder de Rijn hebben gelegen, of zelfs op het eiland tussen de oude en nieuwe Rijn, bekend als Waardeiland. Eén ding was wel duidelijk: de drie delen lagen dicht bij elkaar in een waterrijke omgeving. Leython is afkomstig van het woord Leithon en verwijst naar het woord 'water' of 'aan het water'.

Tussen 880 en 1200 ontstaat een heuvel, die de voorloper wordt van de Burcht en het startpunt van Leiden vormt. De heuvel dient als verdediging en uitkijkpunt voor natuurrampen en aanvallen van buitenaf. Rond 1000 na Christus is er geen open verbinding meer tussen Leiden en de Noordzee, met als gevolg een constante loop van de rivier in de omgeving en minder risico op overstromingen. In de regeerperiode van graaf Dirk IV van Holland wordt het begin gemaakt van het verstenen van de Burcht, die vandaag de dag het oudste gebouw van Leiden is.

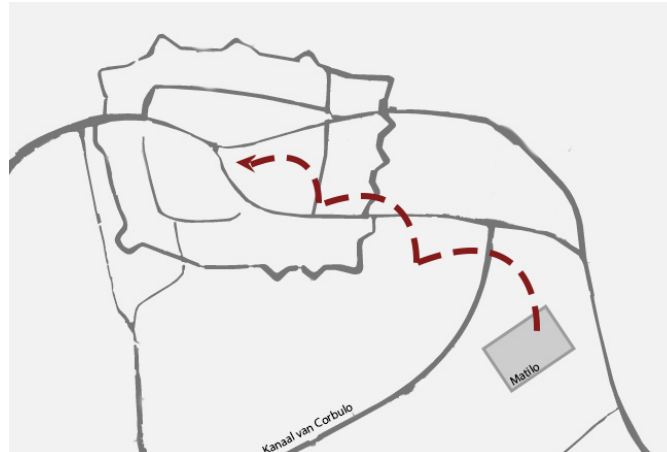
In de late tiende en vroege elfde eeuw is er nog steeds sprake van een machtsstrijd tussen de graven van Holland en het bisdom Utrecht. De nederzetting was in eerste instantie geschonken door het late koninkrijk van het Karolingische huis. Maar door de onrust in de omgeving vlucht de bisschop van Utrecht uit het gebied. In een laatste poging om de nederzetting te claimen, wordt er een goederenlijst gemaakt. Dit verwijst naar de eerdergenoemde geschrift. De usurpatie naar de bisschop door graaf Gerulf heeft ervoor gezorgd dat de graven van Holland voor het eerst inspraak hadden over het gebied. Door dit conflict moesten er wel voorzorgsmaatregelen worden genomen, en bijvoorbeeld de grafelijke muntplaats, waar het geld werd geproduceerd, van Rijnsburg naar de burcht in Leiden verplaatst. Dit gebeurde onder leiding van graaf Floris I rond 1050 na Christus. De Rijn beschermt de Burcht en zijn nederzetting in Leiden tegen aanvallen vanuit het westen, noorden en zuiden. Alleen het oostelijke gedeelte is bereikbaar via de brug. Door de ophoging waarop de Burcht zich bevindt, worden buitenstaanders zowel te voet als per boot ruim van tevoren gespot. Het waterrijke gebied vormt een economisch en militair-strategisch centrum dat

afb. 6) Kaart Nederland rond 1100 n. chr. Het gebied van Holland is aangegeven in licht groen. Kaart verkregen via Pinterest. Auteur onbekend

uniek is in de wijde omgeving. Dit maakt deze locatie uitermate geschikt voor tolheffing. Hoewel tolheffing in die periode gebruikelijk was in andere steden zoals Vlaardingen, is er nooit echt bewijs gevonden dat dit ook werd toegepast in Leiden.

Nade dood van graaf Dirk IV wordt het hele graafschap aan de Bisschop van Utrecht overgedragen. Graaf Dirk V weet het graafschap later weer terug te veroveren, en na zijn machtsperiode noemen de graven zich officieel de Graven van Holland. Floris II is de eerste die deze titel mag dragen sinds het jaar 1101. De graven zelf zijn vermogend, maar dit heeft zich nog niet echt vertaald naar de steden binnen het graafschap. Dankzij onder andere de ligging van de Burcht kon de Rijnmond worden gecontroleerd, wat zeker heeft bijgedragen aan de welvaart in het gebied en voor de graven.

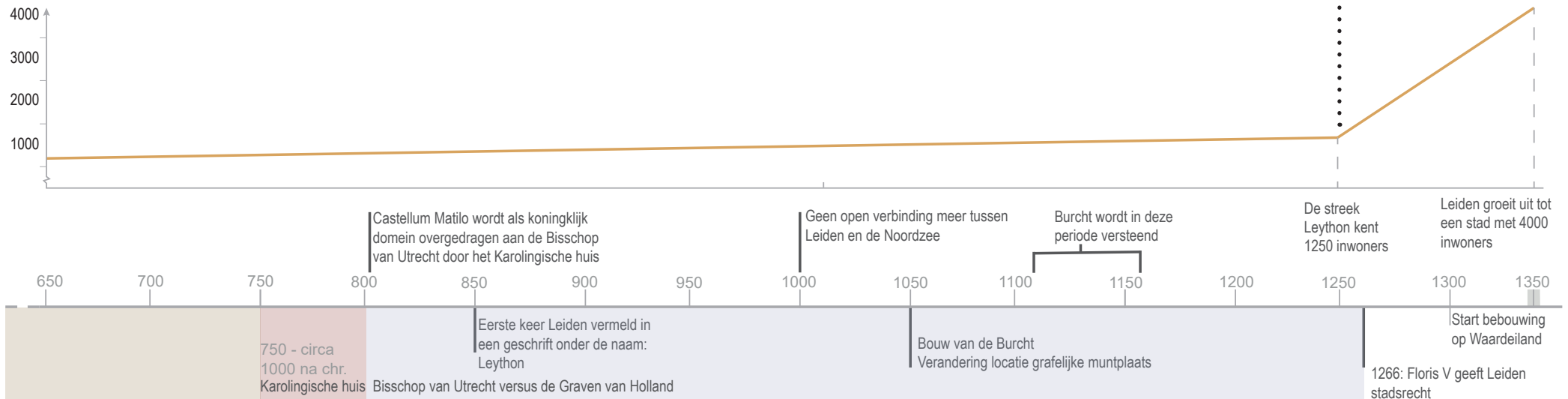

afb. 7) De locatie van Castellum Matilo en de verplaatsing naar de Burcht over de eeuwen heen. Gemaakt door de auteur met Romeinen.nl

afb. 8) Maquette van Leiden rond de 12e eeuw. Gevonden via een artikel van Leids Dagblad. Bron in bronvermelding

Hier is duidelijk zichtbaar dat de groei van inwoners in verband ligt met het stadsrecht. De economie en handel werken exponentieel op de bevolkingsgroei door.

afb. 9) Tijdlijn 650 tot 1350 n. chr. Tot stand gekomen uit de boeken Ongekend Leiden, Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad tot 1574 en Het ontstaan van Leiden Gemaakt door de auteur

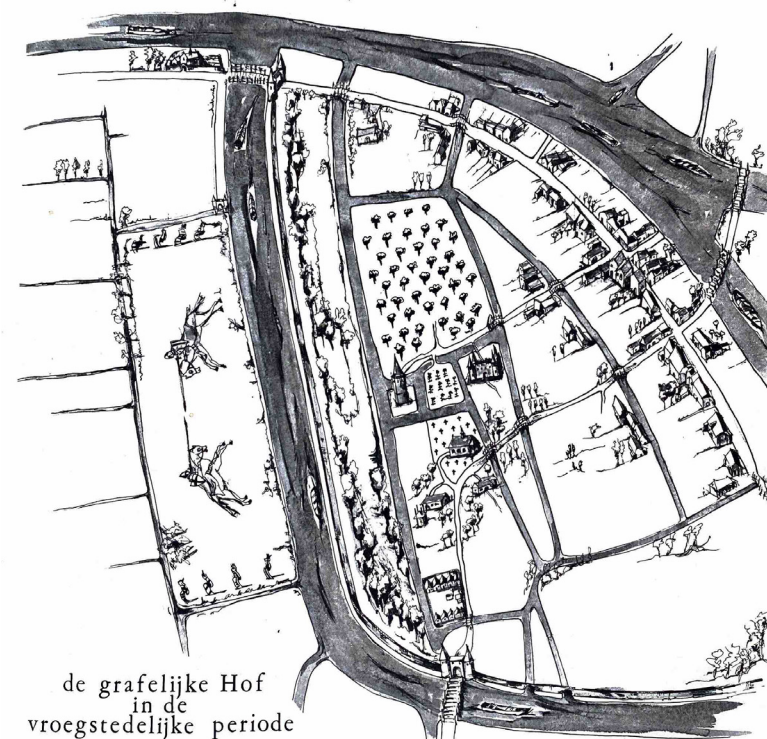
Stedenbouw

De bevolking van dit gebied verplaatst zich geleidelijk van Matilo naar Waardeiland. De eerste bewoners van dit gebied zijn vissers en handelslieden. De bewoners kiezen specifiek voor deze locatie vanwege de bestaande infrastructuur, waaronder de Limesweg aan de Zuidoever. Daarnaast kan Waardeiland bescherming bieden tegen vijanden, waardoor er veel onderhoud aan wordt verricht. Een kamp als Matilo vervalt en het eiland kan de bewoners volledig afschermen tegen vijanden van buitenaf. Op de oever kunnen de bewoners hun huizen bouwen. De rivier biedt voedsel en de oever beschermt het land.

De bewoners verhogen de oeverwal van het gebied aan de zuidkant van de Rijn en wonen daar op eenvoudige erven. Ze houden vee en verbouwen fruit en groenten in de moestuinen. Bij zijn aantreden als heerser van dit gebied, streeft Floris II ernaar om Leiden tot hoofdplaats te verheffen. Een stad die de macht van de Graaf van Holland moet evenaren. Floris II bouwt onder de Limesweg, die nu de naam Breestraat krijgt, zijn grafelijke hof. Op dit hof komt de Gravensteen en er wordt in 1121 een kapel gebouwd, gewijd aan Petrus en Paulus. Dit is de voorloper van de Pieterskerk en heeft de functie van parochie of gemeenschappelijke kerk. De infrastructuur wordt verbeterd door de Breestraat te verharderen met houten bestrating en door verdere ophoging van de zuidoever ter bescherming tegen het water.

afb. 10) Schematisch kaart Leiden rond 1200 n. chr. Tot stand gekomen door Erfgoed Leiden en de boekwerken Ongekend Leiden en Leiden van H. Oerle.

afb. 11) De grafelijke Hof. Uit het boek van H. Oerle.

Middeleeuwen

1266 - 1500

Voor deze tijdperiode is er gebruik gemaakt van de volgende boekwerken:

Leiden: een multidisciplinaire benadering van het proces der stadwording en de ontwikkeling van het oudste stadsgebied in de middeleeuwen, door H.A. van Oerle
Ongekend Leiden door Y.M.J. Lammers-Keijsers
Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad tot 1574 door R.C.J. van Maanden
Historische Atlas van Nederland: Hoe ons land in 2000 jaar is ingericht, door R. Rutte

De verkregen informatie per kaarten komen uit deze boeken en Erfgoed Leiden en omstreken.

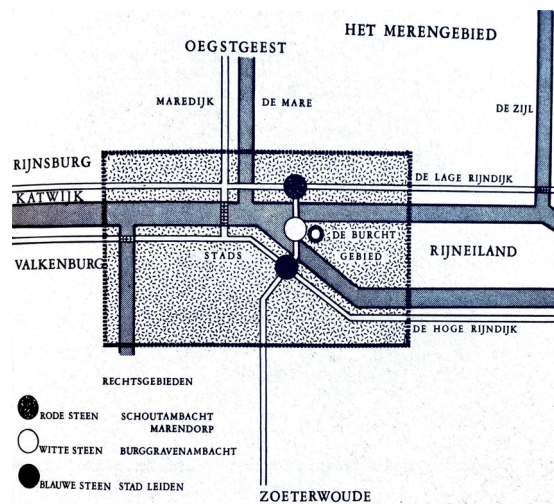
De correcte apa is in de bibliografie vermeld en voor specifieke quotes wordt er alleen geparafeerd volgens de correcte wijze van APA.

De correcte apa is in de bibliografie vermeld voor informatie en afbeeldingen. De afbeeldingen zijn genummerd en daardoor in de bibliografie ook terug te vinden.

Voor specifieke quotes en uitleggen wordt de correcte bronvermelding weergegeven in de tekst.
Dit met de voornaamste reden om het lezen van de tekst zo prettig mogelijk te maken

Geografisch

Leiden ligt op een kruispunt van waterwegen en routes over land. Dit is gunstig omdat de Nederlandse handel niet via de Noordzee plaatsvindt, omdat dit te gevaarlijk is vanwege de stormen en getijden, maar via het binnenlandse water. De meeste binnenlandse rivieren zijn niet afhankelijk van de getijden. In de 13e eeuw wordt er een doorgaande vaarroute gecreëerd door Holland. Deze vaarroute brengt de verbinding tussen de Zuiderzee, via Amsterdam, naar Leiden. Vanuit Leiden kan er via het kanaal van Corbulo naar Den Haag, Delft en Rotterdam worden gevaren. Ook vanuit Haarlem en Utrecht zijn hoofdvaarwegen naar de stad Leiden, wat de stad goed bereikbaar maakt via land en water. Leiden profiteert van deze gunstige bereikbaarheid; de handel groeit en zorgt voor economische bloei.

afb. 12) Schematische weergave van Leiden stad in de Middeleeuwen en de aangrenzende gebieden. Uit het boekwerk Leiden van H. Oerle.

afb. 13) De Nederlandse kaart met de provincies aangegeven. Uit het boek Atlas of the Dutch Urban Landscape van R. Rutte.

Geschiedenis

Stadsrecht

In 1266 verleent graaf Floris V Leiden stadsrechten, met de Burcht als militaire fortificatie. De Burcht wordt gebouwd op Waardeiland, dat ontstaat door de oeverwallen en getijden van de Rijn. Het vormt een opgedroogd stuk eiland met aan weerszijden de Rijn. De belangrijkste doorgaande route is nog steeds de Limesweg in deze periode. Een grote brug verbindt Waardeiland daarom met de Limesweg. Ter hoogte van de Burcht en op de Breestraat groeien meerdere straatjes uit tot een buurt. Voor bescherming tegen water of aanvallen van buitenaf kunnen de bewoners schuilen in de Burcht. De Burcht, samen met het feit dat het regelmatig als residentie wordt gebruikt door de graven van Holland, maakt Leiden aantrekkelijk voor nieuwe bewoners. De burgraven, hoog in aanzien vanwege hun banden met beroemde figuren zoals Karel de Grote en Keizer Otto II, worden in deze periode sterk gewaardeerd

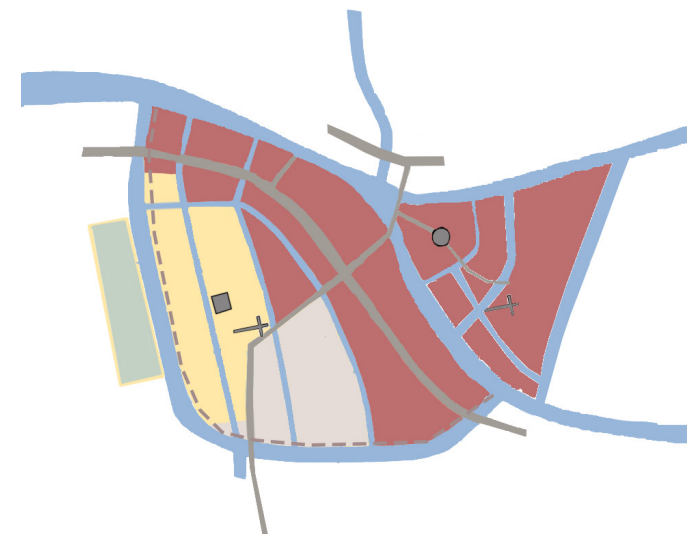
Naast de regelmatige aanwezigheid van de graaf komt de textielnijverheid op gang in Leiden. De stad trekt ook ambachtlieden aan, zoals leerbewerkers, pottenbakkers, smeden en bierbrouwers. De inwoners van Leiden betalen geen of minder tol in het graafschap, wat gunstig is voor de handel, doordat de producten voor minder geld kunnen worden verkocht. Halverwege de dertiende eeuw telt Leiden 1250 inwoners. Leiden heeft een stadskern, die zich concentreert rond de Breestraat. Boven de Breestraat in het Noorden bevindt zich de Rijn met Waardeiland en de Burcht. Onder de Breestraat bevinden zich de gravehoeve en de Pieterskerk. Leiden moet door zijn functie als centrum van handel en ambacht in de regio beschermd worden van vijanden van buitenaf. De Burcht alleen biedt niet genoeg bescherming, dus wordt de eerste beschermende gracht gegraven. Dit is het hedendaagse Rapenburg en de Steenshuur. De grachten worden versterkt met aarden wallen. Onder de Breestraat worden meer huizen gebouwd, die door middel van steegjes verbonden zijn met de Breestraat. Door de textielproductie en handel stijgt het inwonersaantal een eeuw later al naar ongeveer 4000 inwoners. De stad wordt steeds voller en de graaf van Holland wil niet dat er gebouwd wordt rond zijn Hoeve, ook wel Huize Lokhorst genoemd. Op dit terrein bevinden zich naast zijn woning ook een grote boomgaard, een moestuin en enkele stallen en schuren. In de omgeving van de Hoeve staan ook de gevangenis, de Steen, en de Pieterskerk. Deze functies nemen veel ruimte in beslag. Aan het einde van de 13e eeuw komt er daarom een fysieke uitbreiding van de stad tot stand. Dit gebeurt op Waardeiland naast de Burcht. Ter hoogte van de hedendaagse Hooigracht komt een nieuwe vest, waardoor de stad ook uit het oosten beschermd kan blijven. De stadsuitbreiding op Waardeiland vindt plaats in de streek Leiderdorp en niet in Leiden. Dit heeft als gevolg dat de bewoners niet naar de Pieterskerk mogen. Ze moeten gedwongen in Leiderdorp naar de kerk moeten. De bewoners van Waardeiland gaan hierdoor niet meer naar de kerk gaan en hun relatie met de kerk wordt verzwakt. Daarom wordt er op Waardeiland ook een kapel gevestigd, dit is de voorganger van de Hooglandse Kerk.

14e eeuw

In het begin van de 14e eeuw wordt al duidelijk dat de bevolkingsgroei op Waardeiland de beschikbare ruimte overtreft, waardoor de stad Leiden behoefte heeft aan verdere uitbreiding. De stad is in een eeuw in bevolkingsaantal verdrievoudigd, van 1250 naar 4000. Daarnaast is er sprake van chaos en hongersnood.

afb. 14) Schematische weergave van Leiden in 1250 n. Chr. Tot stand gekomen door Erfgoed Leiden en de boekwerken Ongekend Leiden en Leiden van H. Oerle.

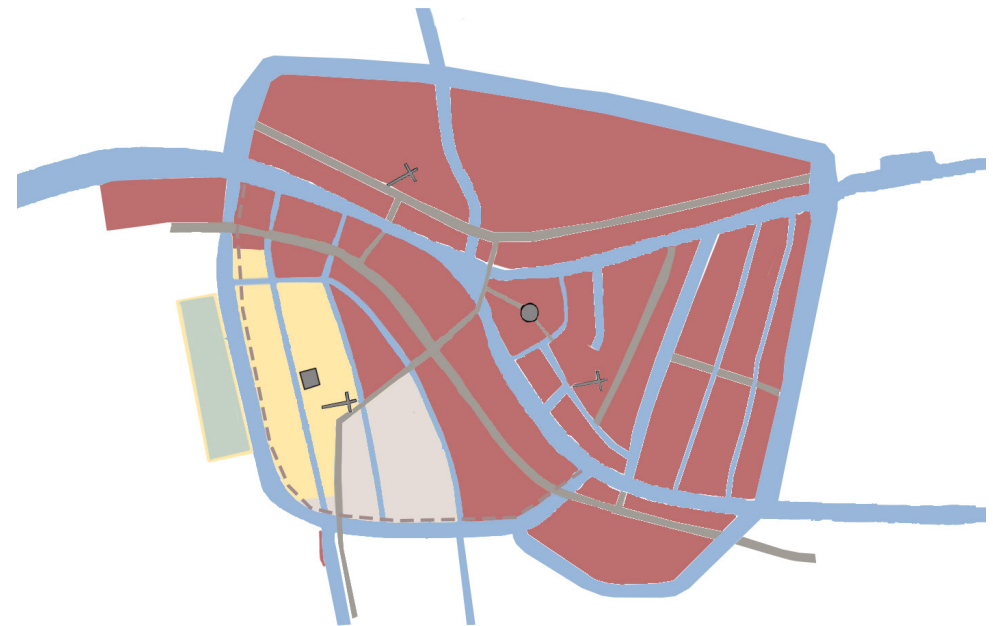

afb. 15) Schematische weergave van Leiden in 1300 n. Chr. Tot stand gekomen door Erfgoed Leiden en de boekwerken Ongekend Leiden en Leiden van H. Oerle.

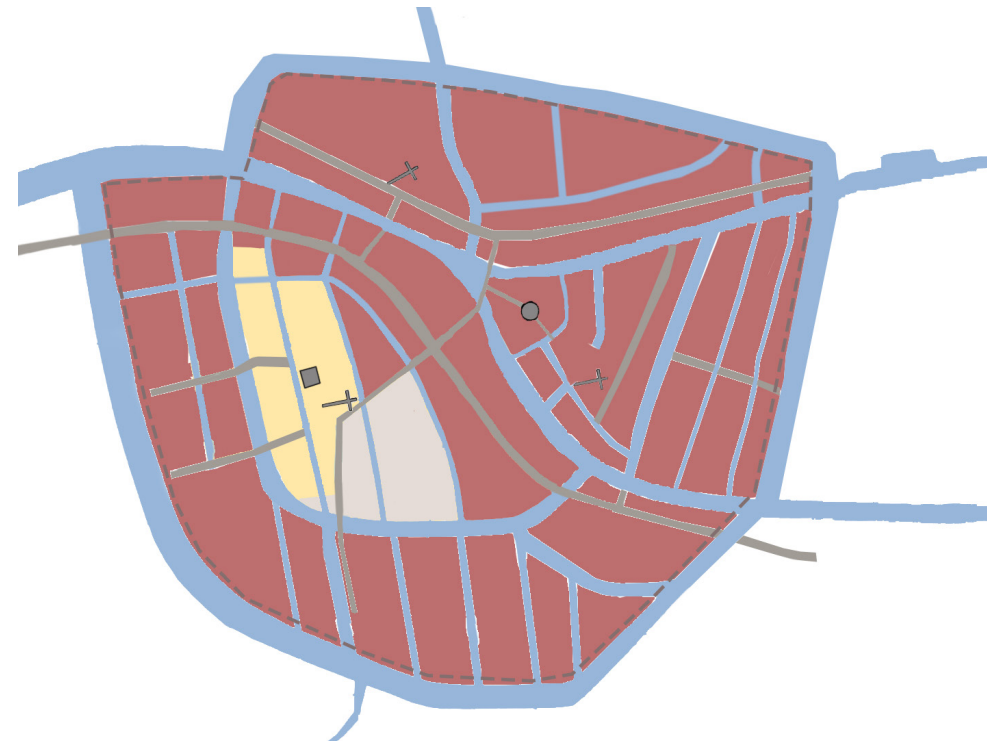
Na de dood van graaf Willem IV wordt Margaretha van Beieren de nieuwe gravin van Holland. Ze wil de orde herstellen en het gezag op zich nemen. Om dit te bereiken, wil ze zoveel mogelijk steun verkrijgen. Ze doet dit door de steden voorrechten te verlenen, waar Leiden ook van profiteert. Een van de voorrechten die Margaretha verleent, is de tolvrijdom in Leiden op 30 mei 1347. Op 1 september 1347 stemt ze ermee in de stad uit te breiden met 750 meter. Dit betekent dat het effectieve grondoppervlak van de stad vertienvoudigd zal worden en een oppervlakte van vier miljoen vierkante meter zal bereiken. In 1350 is er een militair conflict, beter bekend als de Hoekse en Kabeljauwse twisten en duurt tot 1490. De Hoekse en Kabeljauwse twisten wordt een complex conflict tussen twee rivaliserend groepen adel in Nederland. Deze periode blijft een politieke strijd tussen de twee groepen en zorgt voor veel onrust. Desondanks blijft de stad buiten de vesten doorgroeien. Er ontstaan voorsteden die niet beschermd zijn tegen het gevaar.

Daarom verleent de Keizerin en gravin van Holland, Margaretha van Beieren, in 1364 toestemming voor de uitbreiding van Leiden aan alle kanten. Deze gebieden behoren allemaal tot verschillende streken, namelijk Oegstgeest, Leiderdorp en Zoeterwoude. Om dit te kunnen doen moet er toestemming worden gevraagd aan de heren van deze streken. Doordat de burggraaf van Leiden ook heer is van Leiderdorp en Oegstgeest, kan deze toestemming snel worden gegeven. Ten noorden van de Rijn wordt Maredorp gevestigd en Waardeiland wordt verder uitgebreid naar het oosten. Wanneer de uitbreiding wordt goedgekeurd door Zoeterwoude, is Margaretha van Beieren al overleden. Haar zoon Willem V, neemt de functie als graaf van Holland over, iets wat hij in de regeerperiode van Margaretha al vaak heeft uitgeoefend. Hij trekt deze uitbreiding echter weer in en besluit de militaire verdediging in het zuidoosten van de stad te verbeteren voor eventuele toekomstige

- Legenda
- Bebouwing
 - Water
 - Wegdek
 - Burcht
 - Gravensteen
 - Kerk
 - Beschermingslinie 1250
 - Beschermingslinie 1390
 - Oorspronkelijke waterloop
 - Gebied van de Pieterskerk
 - Gebied van de Graaf
 - Gebied van de Graaf, niet bebouwd
 - Gebied van de Graaf, bebouwd

afb. 16) Schematische weergave van Leiden in 1350 n. Chr. Tot stand gekomen door Erfgoed Leiden en de boekwerken Ongekend Leiden en Leiden van H. Oerle.

afb. 17) Schematische weergave van Leiden in de periode van 1386-1390. Tot stand gekomen door Erfgoed Leiden en de boekwerken Ongekend Leiden en Leiden van H. Oerle.

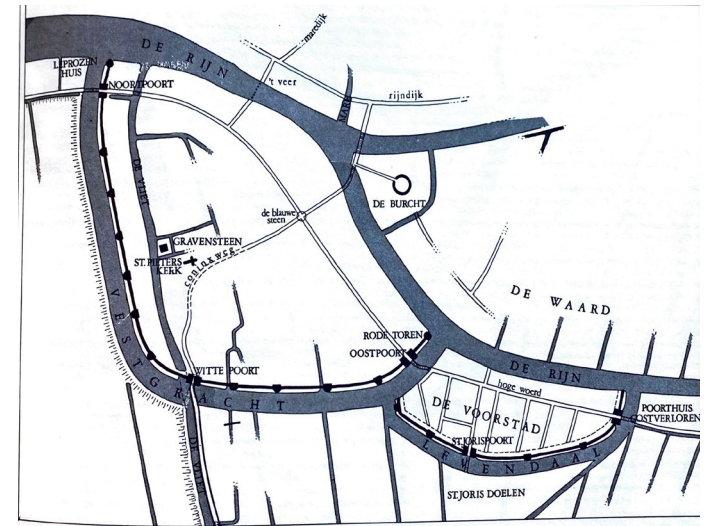
beleggingen. De stad wordt niet meteen volgebouwd, maar krijgt wel de verdediging die Margaretha van Beieren wilde bereiken met het uitbreiden van de stad.

Leiden behoudt in deze periode zijn landelijke karakter. Maredorp wordt het landbouwgebied van de stad en er komt een extra brug om Leiden te verbinden met Maredorp. Ook heeft dit 'dorp' een eigen kerk, namelijk de Onze Lieve Vrouwenkerk. Net als de zuidoever van de Rijn wordt de noordoever ook opgehoogd bij Maredorp. Hier zijn de enige woonhuizen te vinden. Voor de rest bevinden zich in dit deel van de stad voornamelijk kloosters en liefdadigheidsfuncties. In het laatste kwart van de 14e eeuw wordt het grondgebied van de Hoeve en de Pieterskerk verkleind, om ruimte te maken voor de verbouwing. Grote stukken grond worden verkocht en opnieuw bebouwd. Dit heeft als gevolg dat vanaf de tweede helft van de veertiende eeuw het gebied ten noorden van de Pieterskerk al in de stedelijke bebouwing wordt opgenomen.

De textielnijverheid in de Middeleeuwen

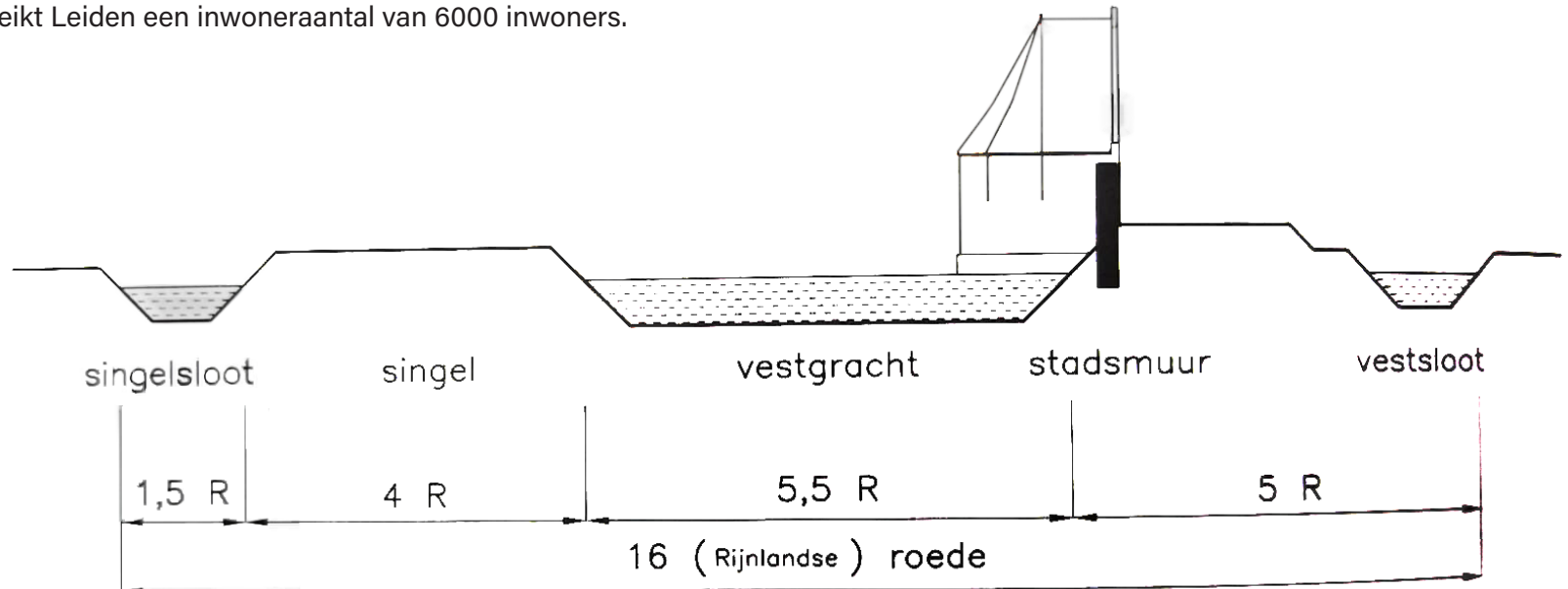
De bloei van de Leidse lakennijverheid begint hier doordat het wol niet meer uit de eigen streek komt, maar er overgeschakeld wordt naar Engelse kwaliteit wol. Leiden slaagt erin om lakens van hogere kwaliteit te produceren voor een gunstige prijs en kan het opnemen tegen de lakens van de Vlaamse superieuren zoals Gent en Antwerpen. Kwaliteit wordt belangrijker dan kwantiteit en vanaf 1417 is er een verbod op het gebruik van ander wol dan Engelse wol. In het jaar 1422 is er een dip in de aanvoer van Engels wol door de verslechterde relatie tussen Engeland en Holland.

Het wol uit Engeland moet via Calais in Frankrijk komen, maar bij Calais wordt er oorlog gevoerd tussen Frankrijk en Engeland. In de periode van 1435 tot 1445 heeft Holland oorlog met Engeland, omdat het de kant verkiest van de Fransen. De lakenhandel komt hierdoor vrijwel stil te liggen. Dit heeft geen invloed op de bevolkingsgroei in Leiden. In 1440 bereikt Leiden een inwoneraantal van 6000 inwoners.

DE VOORSTAD OP DE HOGEWOERD

afb. 18) Leiden stad in de Middeleeuwen en de locatie van de voorstad. Uit het boekwerk Leiden van H. Oerle.

afb. 19) Vestigingswerken van Leiden. Tekenning Bert de Jonge, afd. Stedenbouw. Uit het boekwerk Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad 1574-1795 door R.C.J. van Maanden

In 1444 krijgt Leiden het weer voor elkaar de relatie met Engeland te verbeteren en is het voor de stad weer mogelijk onbeperkt wol en vachten uit Calais te importeren. De textielhandel komt niet vlak hierna weer onder vuur door de oorlog in Vlaanderen. Leiden bouwt hierdoor een schuld op van 11000 pond sterling bij Calais. Ondanks dat deze cijfers problematisch zijn, is er geen reden tot paniek. Voor 1530 staat de lakenhandel vrijwel niet stil. Deze gebeurtenissen hebben dus ook geen invloed gehad op de bevolkingsgroei. Tussen 1440 en 1480 is de sterkste bevolkingsgroei in Leiden. Het aantal inwoners wordt verdubbeld naar 12000 inwoners. In 1500 telt Leiden 14250 inwoners.

Het gaat goed met de economie in Leiden en dat komt door twee redenen. Ten eerste komt het doordat de vraag naar lakens veranderd. Niet het aantal, maar de kwaliteit. De lakens in Vlaanderen hebben een lagere kwaliteit en zijn goedkoper. Hierdoor hoeft Leiden ook niet meer te produceren voor kwaliteit en kan het met minder materiaal, meer produceren. Ten tweede hebben de Duitse Hanze minder invloed op Leiden, wat nieuwe kansen biedt voor de textielnijverheid. De concurrentie is minder hoog. Uiteindelijk begint Leiden toch de gevolgen van de oorlogen te voelen op economisch vlak, maar ze zijn niet de enige stad. Door een combinatie van oorlogvoering, binnenlandse onrust, muntontwaarding, toenemende belastingdruk en financiële verplichtingen staan omstreeks 1494 alle grote steden in Holland op het randje van faillissement. Door hoge accijns en belastingheffingen lukt het ze de producenten en consumenten van de stad af te wenden. Veel ondernemers verliezen hun bedrijf.

Hoofdsteden van Holland

Leiden is tijdens de Middeleeuwen een van de vijf hoofdplaatsen van het middeleeuwse Holland. Dordrecht geldt als de eerste stad van het vorstendom. Het is de oudste stad van deze vijf en verkrijgt voor 1200 al specifieke vrijheden. Haarlem en Delft verkrijgen voor Leiden in 1245 het Leuvense-Bosse recht. Leiden krijgt zijn eigen stadsrecht en uiteindelijk wordt het Leidse stadsrecht ook verleend aan Gouda. Naast Gouda krijgen enkele stadjes in het Gooi ook het Leidse stadsrecht. Dit houdt in dat deze stadjes en Gouda bij moeilijke kwesties naar de moederstad moeten afreizen, in dit geval Leiden. Uiteindelijk krijgt Amsterdam in de vijftiende eeuw ook de titel hoofdstad van Holland.

Het stadsrecht is voornamelijk een formele bevestiging van het stedelijke karakter van een plaats. Plaatsen met stadsrecht krijgen echter wel de gelegenheid tot eigen bestuur, naast het bestuursorgaan van het Rijnland. Hetzelfde geldt voor rechtspraak. Plaatsen met stadsrecht hebben ook tolvrijdom en het keurrecht. Het keurrecht houdt zich bezig met de handel, infrastructuur, veiligheid en hygiëne binnen de stad. De opgestelde regels hiervoor zijn keuren en samen vormen zij de stadskeuren of stadsrechten. Wat opmerkelijk is aan Leiden is dat deze stad de enige is van de hoofdsteden die niet beschikt over halsrecht, maar alleen over lagere justitie. Leiden mag ernstige misdrijven en overtredingen niet zelf berechten. Dit is waarschijnlijk de rol geweest van de burggraaf, een titel verschillend van die van de graaf van Holland.

Regering

Het conflict tussen de Hoekse en Kabeljauwse partijen duurt tot het einde van de 15e eeuw. Hoewel er periodes van vrede zijn, vereist het tevreden houden van beide partijen de instelling van een stadsbestuur dat

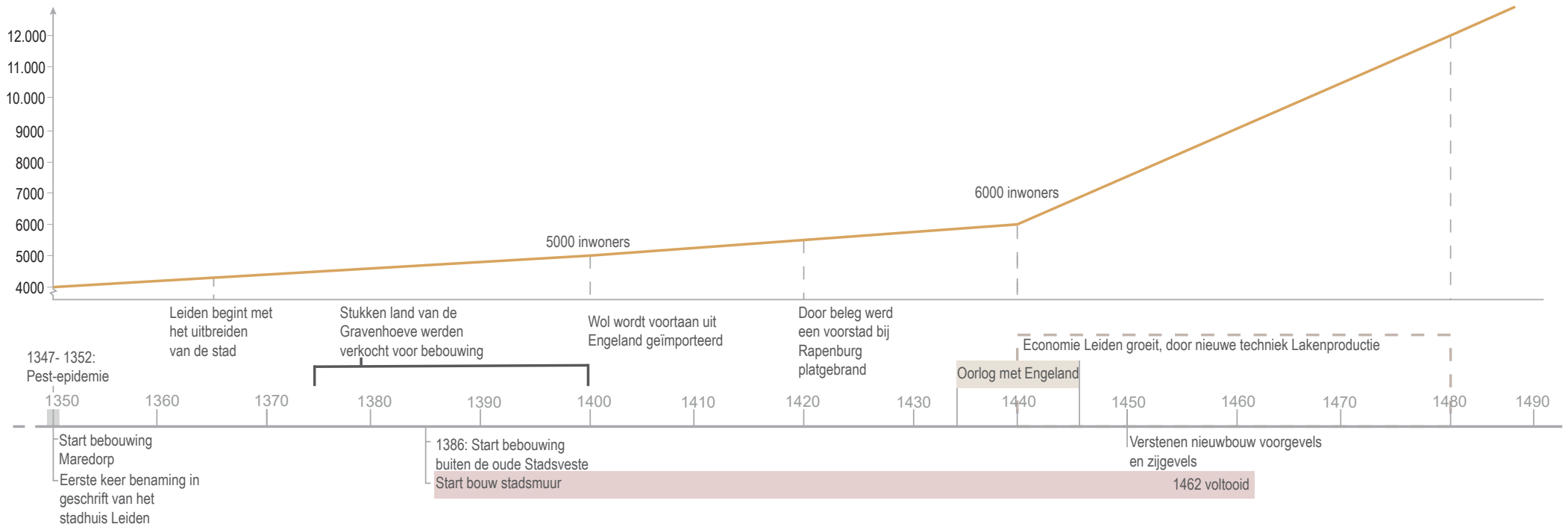

afb. 20) De tweede Generatie steden van Holland. Dordrecht staat hierop niet afgebeeld, omdat de stad ouder is. Wat opvalt is dat de steden verticaal bijna onder elkaar staan. Allemaal zijn ze verbonden met binnenwaterwegen. Afbeelding uit het boekwerk Historische Atlas van Nederland door R. Rutte

zowel Hoeken als Kabeljauwen omvat. Telkens wanneer één van hen aan de macht komt, leidt dit tot rellen. Dit markeert het begin van een lokaal stadsbestuur, naast het centrale gezag van het graafschap. Naast de titel graaf van Holland heeft Leiden ook te maken met een burggraaf, een machtige edelman van adellijk Hollands geslacht. De burggraaf bezit verschillende rechten in Leiden en profiteert van de inkomsten van de stad. Tijdens het proces van het verkrijgen van de stadsrechten, heeft de burggraaf de kans gezien zijn invloed op de stad te vergroten. In 1351 slaagt het stadsbestuur erin de macht van de burggraaf te verkleinen door specifieke maatregelen te treffen. De burggraaf moet afstand doen van bepaalde rechten die hem invloed geven op de inkomsten van de stad. Uiteindelijk is de rol van de burggraaf in de stedelijke regering van Leiden officieel beëindigd in 1420.

In Leiden ontwikkelt zich een gerechtelijk systeem. Dit gerecht bestaat uit een gezelschap van de schout, acht schepenen en vier burgemeesters. In de vijftiende eeuw wordt dit systeem uitgebreid met specialisten, omdat de bestuurszaken in de stad toenemen. Voor taken die normaal door de burgemeesters werden uitgevoerd, worden andere functionarissen met financiële verantwoordelijkheden aangesteld, zoals de vestmeesters, die zich bezighouden met publieke werken. De schout in het gerecht fungeert als vertegenwoordiger van de landsheer in de stad. Zijn taken omvatten zowel gerechtelijke als bestuurlijke aspecten. De schout is voorzitter van de Leidse rechtbank en vervult de rol van commissaris van de politie. Hij is verantwoordelijk voor het handhaven van de orde in de stad en vertegenwoordigt de grafelijkheid. De persoon die dit ambt bekleedt, wordt verondersteld vermogend te zijn. Tot het midden van de 13e eeuw benoemde de graaf de schout, maar later wordt deze taak overgenomen door de burggraaf.

De acht schepenen zijn de eerste en oudste bestuurders van de stad en vertegenwoordigen de burgerij in het gerecht. Omdat acht een even aantal is, kan dit invloed hebben op de besluitvorming. Bij een gelijkspel beslist de stadsheer, in dit geval de graaf. De vier burgemeesters zijn afkomstig van de vier stadswijken in Leiden rond 1299. Elke wijk heeft zijn eigen raad, de burgemeester. Alle functies in het gerecht hebben dezelfde termijn, namelijk zeven jaar achtereenvolgend, om continuïteit te waarborgen. Zodra er meer stadswijken verschijnen, groeit ook het aantal burgemeesters.

afb. 21) Tijdlijn 1350 tot 1490 n. chr. Tot stand gekomen uit de boeken Ongekend Leiden, Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad tot 1574 en Het ontstaan van Leiden Gemaakt door de auteur

zijgevel moeten hebben. Met deze regel loopt Leiden ver vooruit op de rest van Westelijk Nederland. Ook het stadhuis van Leiden, gelegen aan de Breesstraat, is van steen. Het exacte bouwjaar van het stadhuis is niet bekend, maar het gebouw wordt al genoemd in een geschrift uit 1350. Ook, net als de Pieterskerk, wordt de Hooglandse kerk gebouwd op Waardeiland. Opmerkelijk is dat de Waag pas in de zeventiende eeuw van steen wordt gemaakt; tot die tijd blijft het een houten gebouw.

Ook de stadsmuur ondergaat een ingrijpende verandering. Deze wordt eveneens in steen gelegd en vergt veel tijd en geld. Toch wordt er voor een stenen muur gekozen, omdat deze naast een militaire functie ook een symbolische functie heeft. De muur scheidt het platteland van de stad en daarmee de burgers van de boeren. Om de stadsmuur te onderhouden, moeten de bewoners van de stad Leiden onderhoudsgeld betalen in de vorm van steengeld. Hetzelfde geldt voor boetes, waarbij stenen worden geleverd voor de muur. In 1386, onder leiding van Willem V, wordt begonnen met de aanleg van de stadsmuur, die ongeveer een meter breed is. Voorheen was er ook al sprake van een stadsmuur, maar dit zal waarschijnlijk een kunstmatige verhoging zijn geweest. In 1462 is de stadsmuur voltooid en bestaat uit maar liefst 30 waltorens. Deze stenen stadsmuur dient als verdediging tot na het Spaanse beleg in 1573.

Renaissance

1500-1760

Voor deze tijdperiode is er gebruik gemaakt van de volgende boekwerken:

Ongekend Leiden door Y.M.J. Lammers-Keijsers
Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad 1574-1795
door R.C.J. van Maanden
Historische Atlas van Nederland: Hoe ons land in 2000 jaar is
ingericht, door R. Rutte

Daarnaast is er voor de 80 jarige oorlog en het Leidens ontzet gebruik gemaakt van de site Historiek

De verkregen informatie per kaarten komen uit deze boeken en Erfgoed Leiden en omstreken.

De correcte apa is in de bibliografie vermeld en voor specifieke quotes wordt er alleen geparafeerd volgens de correcte wijze van APA.

De correcte apa is in de bibliografie vermeld voor informatie en afbeeldingen. De afbeeldingen zijn genummerd en daardoor in de bibliografie ook terug te vinden.

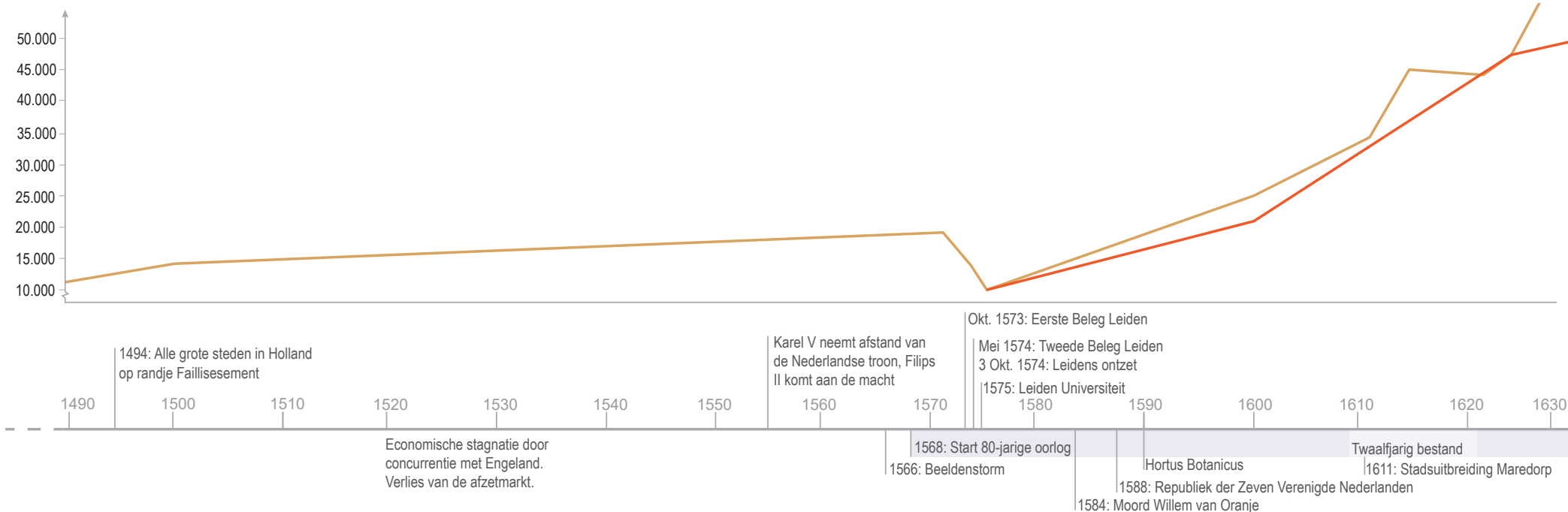
Voor specifieke quotes en uitleggen wordt de correcte bronvermelding weergegeven in de tekst.
Dit met de voornaamste reden om het lezen van de tekst zo prettig mogelijk te maken

Geschiedenis

Tot circa 1520 doet de lakennijverheid in Leiden het goed, totdat deze een economische klap krijgt. Vanaf dat moment gaat het bergafwaarts met de economie en dit duurt tot het midden van de zestiende eeuw. In 1520 verliest Leiden de concurrentiestrijd van de Engelsen en daardoor haar afzetmarkt. Opnieuw speelt een oorlog een grote rol voor Leiden, maar de smaak van de consument verandert ook. Eerst kon Leiden door concurrentie goedkopere kleden produceren, maar nu kiest de consument vanwege smaak bewust voor de kleden uit Antwerpen. De dikke lakens uit Leiden worden dus vervangen door dunne, sombere lakens uit Vlaanderen, gemaakt van Spaanse wol. Het bestuur van Leiden slaagt er niet in om deze veranderde consumptiewensen bij te benen, waardoor Leiden geld misloopt. Andere steden zoals Rotterdam, Amsterdam en Haarlem weten wel in te spelen op de wensen van de consument. De verpaupering in Leiden neemt snel toe. Dit dieptepunt kan niet worden rechtgetrokken met de start van de Tachtigjarige Oorlog in 1568. De Renaissance begint dus niet goed voor Leiden en de stad staat op de rand van de afgrond. De lakenhandel wankelt en armoede en honger heersen.

Nationale onrust

De Nederlanden, onder leiding van Willem van Oranje, komen in opstand tegen de Spaanse koning Filips II. Voorheen werden de Nederlanden geregeerd door Karel V, maar toen hij in 1555 afstand deed van de troon, nam koning Filips II de taak over. De waardering die de Nederlanden hadden voor Karel V, wordt niet geëvenaard. Een van de belangrijkste redenen hiervoor is dat Filips II een strikte katholiek is en weinig interesse toont in het besturen van de Nederlanden. In plaats daarvan stuurt hij een leger aan gezagdragers naar de Nederlanden. De lokale edelen, die voorheen veel zeggenschap hadden, hebben nu echter niets meer te zeggen. Het gezag wordt steeds meer gecentraliseerd, en een van de voornaamste doelen van Filips II is het beschermen van het katholieke geloof tegen het opkomende protestantisme en het vervolgen van protestanten en ketters. In 1566 besluiten de lage edelen in de Nederlanden zich samen te verenigen om gezamenlijk te protesteren tegen de

afb. 24) Tijdlijn 1490 tot 1630 n. chr. Er is een extra lijn bij verschenen, deze komt voort uit een berekening die de auteur van Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad van 1574 tot 1795. De cijfers zijn wat betrouwbaar omdat hij trouwaktes en geboortektes allemaal heeft nagelopen, maar de berekeningen gaan per 25 jaar. Tot stand gekomen uit de boeken Ongekend Leiden, Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad tot 1574 en Het ontstaan van Leiden Gemaakt door de auteur

katholieke koning. Op 5 april 1566 komen in Antwerpen tweehonderd edelen samen om te smeken bij een van de gezaghebbenden, landvoogdes Margaretha van Parma. Margaretha gaat akkoord, maar de staking van de vervolgingen is van korte duur. Op 10 augustus 1566 wordt de katholieke kerk bestormd en komt het protestantisme op in Nederland. Deze gebeurtenis staat bekend als de Beeldenstorm en de Spanjaarden zien dit als een duidelijke daad van verzet. Als reactie stuurt koning Filips II de Hertog van Alva naar de Nederlanden en op 22 augustus 1567 komt en wordt het vervolgen van de protestanten en ketteren hervat. De hertog van Alva stelt een bijzonder gerechtshof op, de Raad van Beroerten en in de volksmond uiteindelijk de Bloedraad, dat de vervolging van de ketteren als taak krijgt. Om dit te kunnen financieren moeten de Nederlanden belasting betalen en de inwoners verzetten zich hevig tegen deze belasting. De Raad van Beroerten lijkt in eerste instantie productief. De raad veroordeelt tussen de 6000 en 8000 protestanten, maar dit blijkt juist contraproductief te zijn. Steeds meer mensen komen in opstand tegen de koning.

De Tachtigjarige Oorlog begint in 1568 in Heiligerlee. Onder leiding van twee Nederlandse graven wordt een deel van Groningen heroverd van de Spaanse Koning. Als reactie hierop laat de koning 20 edelen liquideren. Een groep opstandelingen, genaamd de geuzen, kaapt hierna Hollandse schepen. Als reactie daarop laat de graaf schepen gereed maken om deze groep de kop in te drukken. De eerste zeeslag, de zeeslag bij Eems, wordt gewonnen door de geuzen en in de periode hierna worden meerdere steden heroverd van de Spanjaarden. Toch verloopt de verovering door de geuzen niet soepel en zelfs als Alva in 1573 teruggeroepen wordt, blijven de Spanjaarden successen boeken.

Het beleg van Leiden

Na het uitbreken van de Nederlandse Opstand blijft Leiden trouw aan de Spaanse koning Filips II, maar door de harde maatregelen en de strenge beperking van godsdienstvrijheid kiest de stad in 1572 toch de kant van Willem van Oranje en de protestantse opstandelingen. De Spanjaarden zien dit als verraad en besluiten de stad aan te vallen. De Hertog van Alva trekt met zijn leger naar Leiden. Het stadsbestuur is hierop voorbereid en heeft een grote voorraad voedsel en drank ingeslagen. De eerste fase van het beleg komt Leiden hierdoor goed door. Tussen maart en mei 1574 wordt het beleg van Leiden gestaakt omdat de Spanjaarden de troepen moeten verplaatsen vanwege de Slag op de Mookerheide. Leiden gaat ervan uit dat het met de terugkeer van de Spanjaarden wel mee zal vallen en besluit niet opnieuw zichzelf voor te bereiden op een tweede beleg. De kans achten ze klein. Dit is een vergissing en het Spaanse leger keert terug voor een tweede beleg eind mei 1574.

Dit tweede beleg valt Leiden zwaarder omdat ernaast te weinig voedsel ook een gebrek aan wapens is. De Spanjaarden hebben snel door dat Leiden het zwaar heeft en gaan ervan uit dat het maar een kwestie is van tijd voordat de Leidenaren zich zullen overgeven. Veel bewoners sterven van de honger en van de pest. De Spanjaarden blijven aandringen op een overgave door gunstige voorwaarden voor te stellen. De Leidenaren gaan hiermee niet akkoord, omdat ze ervan uitgaan dat het te mooi is om waar te zijn. Ondertussen probeert Willem van Oranje vanuit Delft een bevrijdingsoperatie te starten. Op 1 augustus 1574 wordt een groot stuk van Holland onder water gezet. In Rotterdam en Zeeuws-Holland wordt een vloot bijeengebracht en op 10 september proberen de Watergeuzen via de Rotte Leiden te bereiken. Dit duurt langer dan gepland. Op 29

afb. 25) De hongerende bevolking na de opheffing van het beleg van Leiden, Otto van Veen, 1574 - 1629. Collectie uit het Rijksmuseum

afb. 26) Het Academie gebouw op de Rapenburg uit Leiden. Via de site visitleiden.nl

september wordt Leiden per schip bereikt en vechten de Geuzen tegen de Spanjaarden. Het Spaanse beleg is op 3 oktober 1574 officieel voorbij en Leiden is bevrijd. De Geuzen trekken via de Vliet de stad binnen met haring en wittebrood. Als dankje voor de loyaliteit van Leiden, krijgt de stad in 1575 van Willem van Oranje een universiteit geschonken.

Failissement van Spanje

In 1575 keert het tij: Spanje wordt failliet verklaard en Nederland bloeit op. De Gouden Eeuw begint. Spanje moet bezuinigen op de oorlog met Nederland en begint met het plunderen van steden. Op 4 november 1576 trekken de Spanjaarden moordend Antwerpen binnen, waarbij 8000 mensen sterven en de stad verwoest wordt. Dit veroorzaakt woede en rellen tegen de Spaanse koning. Vier dagen later ondertekenen de zeventien gewesten de Pacificatie van Gent, waarin staat dat de Spaanse troepen moeten vertrekken en de Staten-Generaal voortaan onafhankelijk kan bijeenkomen. Willem van Oranje wordt aangewezen als regeringsleider en er komt een amnestieregeling voor opstandelingen.

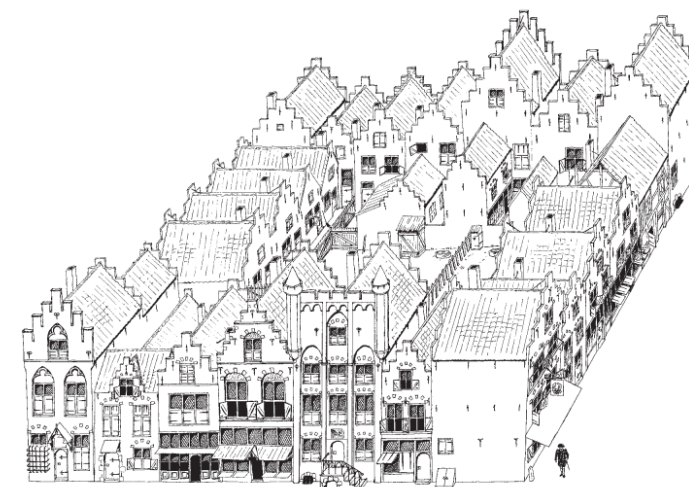
In 1578 benoemt Filips II Alexander Farnes als nieuwe landvoogd. De verdeeldheid in geloof zorgt ervoor dat Alexander een kloof creëert tussen de bevolking. In 1579 sluiten een aantal gewesten de Unie van Atrecht, waarin de Katholieke godsdienst als enige toegestane wordt bepaald. De overige gewesten vormen de Unie van Utrecht, waarin het protestantisme de godsdienst wordt. Willem van Oranje wil deze verdeeldheid niet en zoekt steun bij Engeland en Frankrijk. Op 10 juli 1584 wordt hij vermoord door Balthasar Gerards.

Maurits van Oranje

Na Willem van Oranjes dood zoeken de Nederlanden steun bij Engeland, waar koningin Elizabeth de graaf van Leicester naar Nederland stuurt. Hij keert in 1587 terug naar Engeland zonder veel succes. Landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt overtuigt de Nederlanden dat ze geen vorst nodig hebben, en in 1588 wordt de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden gevormd. Van Oldenbarnevelt zorgt ervoor dat Maurits van Oranje als stadhouder wordt verkozen, en in 1589 krijgt Maurits het bevel over alle Staatse troepen, heroverend het noordoosten van Nederland. In 1604 willen de Spanjaarden praten over een wapenstilstand, maar Maurits en Willem Lodewijk verzetten zich hiertegen. In 1609 wordt een twaalfjarig bestand gesloten. In 1619 pleegt Maurits van Oranje een staatsgreep, laat van Oldenbarnevelt arresteren en op 12 mei 1619 executeren wegens landverraad en hoogverraad. In 1621 wordt de strijd hervat, waarbij stadhouder Frederik Hendrik militair leiderschap op zich neemt en verschillende steden in het Zuiden verovert. Hij wil Antwerpen bevrijden, maar de Staten-Generaal staan dit niet toe vanwege de economische concurrentie met Amsterdam, gegroeid na de inname van Antwerpen in 1585. Financieel gezien is de verovering van de Spaanse Zilvervloot door Piet Hein in 1628 van groot belang. De Tachtigjarige Oorlog eindigt op 15 mei 1648 met de Vrede van Munster, waarin de Spanjaarden de onafhankelijkheid van de Republiek erkennen.

De wederopbouw van Leiden na het ontzet

Na het beleg en ontzet van Leiden in de 16e eeuw begint het stadsbestuur actief te werken aan het herstel van de economie. De oorlog met Spanje woedt in Vlaanderen nog steeds en Leiden benut deze situatie om vernieuwingen door te voeren in de lakennijverheid en over te stappen van de oude naar de nieuwe

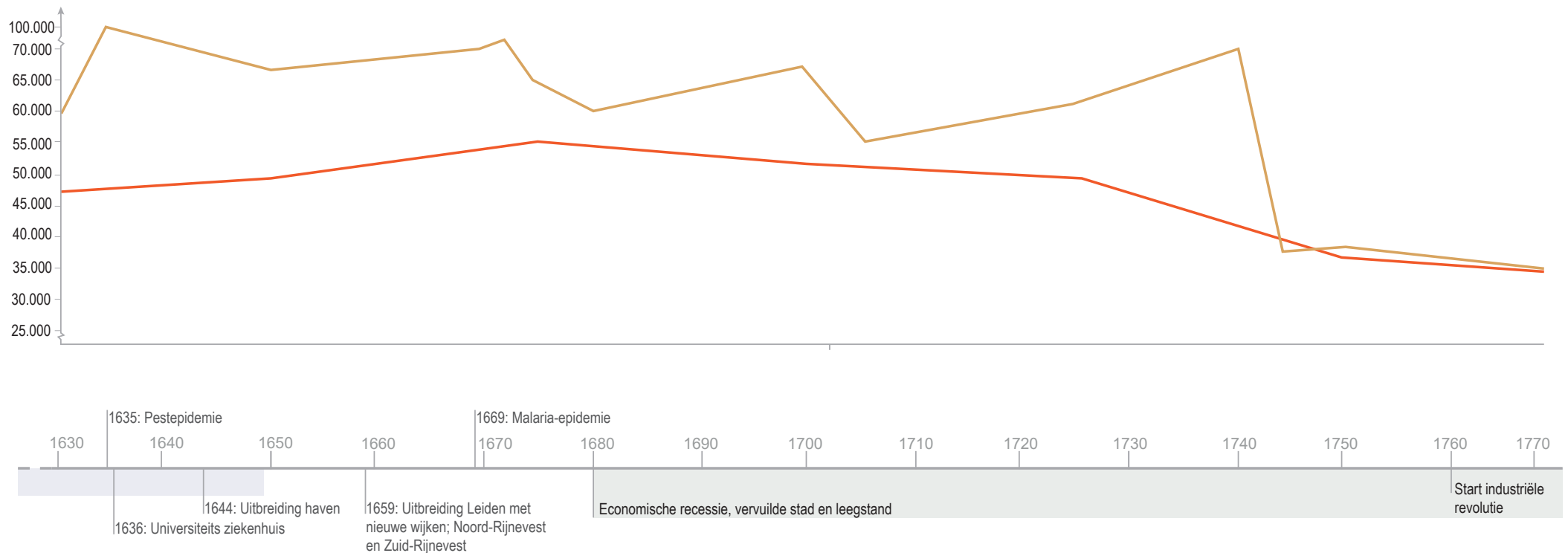

afb. 27) Impressie van stedenbouwkundige situatie van circa 1500. De bouwblokken hebben een regelmatige opzet met rondom bebouwing aan alle (zij)straten. Tekening van C. van Hees via pdf bestand Erfgoed Leiden *Onderzoeksagenda archeologie en bouwhistorie leiden*

draperie. Daardoor verliest Vlaanderen haar sterke positie die ze voor de tachtigjarige oorlog had ingenomen. Een belangrijke stap voor het bestuur is het aantrekken van immigranten naar de stad, zoals Vlaamse textielwerkers die in 1577 arriveren. Zij zijn eerder naar Engeland gevlucht vanwege religieuze vervolging van het protestantisme. Het stadsbestuur biedt gunstige voorwaarden aan deze immigranten om zich in Leiden te vestigen. Deze Zuid-Nederlandse immigranten brengen nieuwe technieken, zoals de saaiweverij, naar de stad. Deze techniek, waarbij lichte wollen stof wordt geproduceerd, is populair en verschilt sterk van wat voorheen in Leiden werd geweven. Door het verval van Antwerpen in 1585 trekken handelaren met waardevolle contacten naar Leiden, wat de textielhandel ten goede komt. Er wordt met verschillende materialen geëxperimenteerd en de textielnijverheid wordt nieuw leven ingeblazen.

De groeiende immigratie is echter niet de enige factor die bijdraagt aan het succes van Leiden in de textielhandel. Andere factoren zijn onder meer de diversificatie van materialen, de bekendheid van Leiden door het Middeleeuwse handelsnetwerk, de hoge vraag naar Leidse stoffen en de efficiënte organisatie van het productieproces. Mannen, vrouwen en zelfs kinderen kunnen werken in de textielnijverheid dankzij de arbeidsverdeling in dit vakgebied.

Leiden wordt naast Amsterdam een van de steden die de meeste immigranten krijgt vanwege de textielindustrie en omdat protestanten hier kunnen schuilen voor de katholieke Spanjaarden. Binnen veertig jaar na het beleg en ontzet verviervoudigt de bevolking tot bijna 45.000 mensen. Elke vierkante meter van de stad wordt volgebouwd, maar toch zijn de genomen maatregelen in de Middeleeuwse ontwikkelingen niet voorbereid op de bevolkingsexplosie. De verlaten kloosters in het stadscentrum krijgen een andere functie of worden afgebroken. Jan van Hout ontwerpt een plan om de stadsvervuiling aan te pakken door de grachten te verbeteren, maar dit heeft weinig effect omdat de grachten tot in de negentiende eeuw een bron van ziektes blijven.

afb. 28) Tijdlijn 1630 tot 1770 n. chr. Er is een extra lijn bij verschenen, deze komt voort uit een berekening die de auteur van Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad van 1574 tot 1795. De cijfers zijn wat betrouwbaar omdat hij trouwaktes en geboorteaktes allemaal heeft nagelopen, maar de berekeningen gaan per 25 jaar. Tot stand gekomen uit de boeken Ongekend Leiden, Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad tot 1574 en Het ontstaan van Leiden Gemaakt door de auteur

Stedenbouw

Hans voor stedelijke rekenkamer ten behoeve van stadsbestuur. Christiaan Hagen werkten als Graveur en maakte het in opdracht voor het de stad. Het moest voornamelijk prestigieus zijn. Lieftrinck legt Leiden vast kort na het Beleg.

Zichtbaar is dat Leiden bestond uit vijf verdedigingspoorten en er stonden elf hoge molens. Leiden had veel grachten, straten en steegjes, maar ook met veel open ruimten en brede wateren. Er zijn veel boomgaarden en hooibergen. De belangrijke straten hebben rechte rooilijnen met aaneengesloten huizenrij. Daarachter zitten nog veel gaten in de bebouwing, die voornamelijk bestaan uit kleine huizen met trapgeveltjes. Er zijn ook door muren omgesloten terreinen van de voormalige kloosters of van de doelen voor de schutterij of de raamlanden van de textielindustrie. De meest uitspringende zijn de drie kerken;

- St. Pieterskerk aan het zuiden van de Rijn
- St. Pancras op het Hogeland
- De OLV-kerk aan de Haarlemmerstraat

Ook duidelijk aanwezig is het Stadhuis aan de Breestraat met de nog middeleeuwse gevel en de wederopgebouwde toren. Het academiegebouw is nog niet getekend, alleen vernoemd. Opmerkelijk, want de titel van de kaart is wel: Een waaragtige afcunferfeitinge der stad en universiteit Leiden. Alleen op de Rapenburg en de Burcht zijn bomen gepland en dus ook getekend op de kaart, de rest van de stad was steen en houten bruggen. De Burcht was van een particulier, dus naast bomen was er echter geen groen te bekennen. Dit zegt iets over de economie in die periode. Alleen de rijkere wijk had groen.

Vergelijking van de twee kaarten:

Duidelijke vergroting van het stedelijk oppervlak en de verdichting van de bebouwing. De nieuwe wijken zijn voornamelijk gebruikt voor de woningbouw en de straten zijn smal, met kleine huisjes, die vaak rug aan rug zijn gebouwd. In de zuidoostelijke vergroting was de woningdichtheid het grootste. Open terreinen komen niet meer voor en elk spoor van een agrarisch bedrijf is verdwenen. De kloosterterreinen en de raamlanden zijn bebouwd.

De meest voorkomende geveltype waren trapgevels. Daarnaast is de timpaan gekomen en hebben de achterhuizen klokgevels, evenals de meeste woningen in de achteraf gelegen straten. In deze wijken werden het ook wevershuisjes genoemd en deze waar typisch klein met een licht gerende puntgevel.

In 1675 was de ommuring grotendeels verdwenen. De stad werd in de 17e eeuw verdedigd door aardenwallen, met bol-

afb. 29) Kaart van Hans Lieftrinck voor de gemeente Leiden, verkregen via Erfgoed Leiden en omstreken

werken en ravelijnen. De stad had 19 molens, die in de wind stonden 19 molens en de stad kende acht sierpoorten. Via de trekvaart is Leiden per boot bereikbaar. Rondom de Singel is er ook een wandelpad aangelegd met aan weerszijde bomen voor een groen aanzicht. De stad zelf heeft ook meer groen en begroeiing. De kerken, het vernieuwde stadhuis en het academiegebouw met observatorium springen in eruit Er waren minder grachten, met name in het oudste stadsgedeelte, ze werden gedempt of overkluisd. Voorzien van het wegdek waren het mooie, brede straten, beplant met een of twee bomenrijen. De bomen waren dus geen privilege meer. De bruggen zijn vervangen voor ophaalbruggen. In 1586 vond de versterking van het wegdek plaats.

afb. 30) Kaart van Christiaan Hagen voor de gemeente Leiden, verkregen via Erfgoed Leiden en omstreken

De stedenbouw verandert enorm in Leiden door de gevolgen van de maatschappelijke ontwikkelingen in deze periode. Leiden is verpauperd door het beleg van Spanje en de bevolking is afgenomen door het dodenaantal. Circa 9000 tot 10000 overlevende na het beleg. Schade, leegstand en armoede domineert het stadsbeeld. Dit terwijl voor het beleg duizenden vluchtelingen uit de omgeving naar de stad zijn vertrokken voor bescherming van de Spanjaarden. Het bezet heeft echt een klap uitgedeeld aan het bevolkingsaantal van Leiden en omstreken. Toch krijgt Leiden een nieuwe reputatie, want Leiden is ontzet, dus Holland is gered. Leiden bevestigde het keerpunt in de oorlog met Spanje. De stad heeft bewezen tot het uiterste te gaan als het om de vrijheid gaat. De stad wordt een beroemde academiestad en mening hoogleraren en studenten komt hiervoor naar Leiden voor werk of studie. Naast de textielnijverheid en de academie is er een derde beweegreden voor de bevolkingsgroei na het beleg. Grote groepen migranten komen vanwege het geloof naar de stad om een nieuw bestaan op te bouwen. Deze migranten hebben net als de immigranten uit Vlaanderen kennis van de textielnijverheid en nemen deze kennis en kapitalen mee naar Leiden. Voor de tweede keer in de geschiedenis wordt Leiden beroemd door de textielnijverheid.

De stad wilden kosten wat het kost de titel textielnering behouden. Men wil zowel de arbeiders als de fabrikanten in de stad houden. De huisvesting is in dit plan het grootste probleem en wordt opgelost door alle gaten zoveel mogelijk op te vullen. Door de jaren heen ontstaat er ook een ander probleem, namelijk de demografische ontwikkeling. Er ontstaan problemen op het gebied van volksgezondheid en verkeersafwikkeling. In een overvolle, bedrijvige stad blijken de straten en grachten te nauw voor het verkeer. Door de grachten te overkluisen of te dempen wordt het straatoppervlakte verbreed. Er komen ook meer bruggen in de stad en de Visbrug wordt verbreed. Ten slotte worden een paar stegen verbreed. Dit werd gedaan door het bestuur dat de panden aan de oostkant van de steeg opkocht. Het Prinsenhof wordt in 1667 ook gesloopt en hiervoor in de plaats kwam een deftige woonstraat, de Papenstraat.

Het interstedelijke verkeer ging voornamelijk over het water. Dit had invloed op het stadsbeeld en de invulling van de ruimte. Er waren kades nodig, maar ook bijvoorbeeld kantoortjes voor de commissarissen van diverse veren. De markten in de stad lagen ook aan het water, zodat de marktschuiten met de handel daar konden liggen. Het belangrijkste knooppunt in de stad was de samenkomst van de Oude en de Nieuwe Rijn bij het Waaghoofd. Hier kwamen de grotere schepen aan om hun waren te laden en lossen bij de stadskraan.

In 1644 wordt de vervuilde industrie geconcentreerd en door de pestepidemie in 1635 mogen de doden niet langer om de kerk heen begraven worden, maar moeten deze begraven worden op de bolwerken aan de rand van de bebouwde kom. Door het ruimen van de graven, komt er ruimte vrij voor bebouwing. Tussen 1644 en 1664 wordt er tegen de Middeleeuwse kruiskerken aan huisjes gebouwd, overeenkomstig met het classicistische schoonheidsideaal. Alleen ten westen van de Pieterskerk ontstond een echt plein. De enige kerk die een plein blijft houden is de Pieterkerk. Door de bevolkingsgroei krijgen meer mensen ook behoefde aan meer kerken. Ook de sociale zorg wordt ruimtelijk georganiseerd en zowel de nieuwe textielneringen als de universiteit vragen om gepaste en voldoende huisvesting. Aanvankelijk boden de leegstaande kloosters en kappellen de oplossing. Dit is niet genoeg, en in 1611, 1644 en 1659 komen de stedenbouwkundige uitbreidingen tot stand. Vanaf 1600 is er een voortdurende bouwstroom tot ongeveer 1660.

Door het Leids bezet zijn kloosters vrijgekomen en krijgen ze een nieuwe functie, namelijk dat van universiteitsgebouwen. Het begint met het Barbaraklooster op de hoek van de Rapenburg-Langebrug. Deze is na 2 jaar al te klein en de universiteit verhuist naar de Begijnhofkerk, verderop de Rapenburg. In 1581 wordt er door ruimtegebrek weer verhuist naar het Witte Nonnen klooster en deze is tot op het heden het Academiegebouw. De Begijnhofkerk functioneert als bibliotheek en theatrum anatomicum. In het klooster van de Cellebroeders aan het hedendaagse Kaiserstraat wordt in 1591 het Collegium Theologicum geplaatst. Ook voor de textielhandel zijn de leegstaande kloosters de oplossing. Bedrijfstakingen, neringen, moeten van een onderdak worden voorzien. In 1578 is er al sprake van een hal voor Vlaamse draperie. De Baaihal, dat voorheen is gevestigd op de zolder van een oud velhuis, wordt in 1590 verplaatst naar de Marendorpse Achtergracht en de Saaihal krijgt een vergelijkbare ruimte. De Steenschuur wordt gevestigd in het St. Jacobsgasthuis. Er worden huizen tegen de veste muren geplaatst en in 1596 ontstonden dus de voorsteden op de Zuidsingel en de Oostsingel. Deze bouw was in 1604 voltooid. De woningvoorraad is in de oude stad met 80% gegroeid na het beleg. In het begin van de 17e eeuw, voor de eerste stadsuitbreiding namen ook particulieren het hef in eigen handen en bouwde ze straten. Nieuwbouwwijken worden gebouwd buiten de veste voordat in 1611 de gemeente eindelijk de knoop doorhakte en de stad gaat uitbreiden. De nood is op dit moment zo hoog, dat de gemeente niet meer onder een uitbreiding kan komen. In 1611 heeft Leiden een bevolkingsaantal bereikt van circa 30 à 35000 bewoners. De reden voor de stadsuitbreiding komt voort uit de vrees voor emigratie. De fabrikanten zullen de stad verlaten als er geen geschikte woonruimte is. Als de arbeiders zich dan buiten de stad, in de omgeving, zouden gaan vestigen

dan kunnen zij wellicht de textielnering meenemen. Ook is er een hoge concentratie vervuiling in de stad door de milieuverontreinigende fabrieken. De waterverversing moest beter.

De stadsuitbreidingen

In 1611 komt er een nieuwe uitbreiding aan de noordkant van de stad, boven Mareldorp, met nieuwe grachten voor goede afwatering. Het plan moet bestaan uit een planologische structuur waarin de woningbouw en de stedelijke verdediging aan de orde moet komen. Dit plan wordt geleid door Jan Pietersz. Dou. Zijn eerste plan was een nieuwe uitbreiding rondom de hele stad met een vernieuwde vestiging gordel. Het Noorden is als enige in het plan tot in detail uitgewerkt en daar gaat het bestuur als enige mee akkoord. Er wordt in dit stedenbouwkundig plan gekeken naar kwaliteit van de stadswijk in plaats van het neerzetten van zoveel mogelijk huizen. De gezondheid van de bevolking wordt in dit ontwerp meegenomen. De verdedigingswerken aan de zuidkant worden ook verbeterd. In het nieuwe gebied komen wel kleine arbeidershuisjes, een beestenmarkt en in 1639 wordt ook de Marekerk in Mareland erbij gebouwd. Deze is voltooid in 1649. Ten slotte komt er in 1640 een nieuwe locatie voor de Lakenhal.

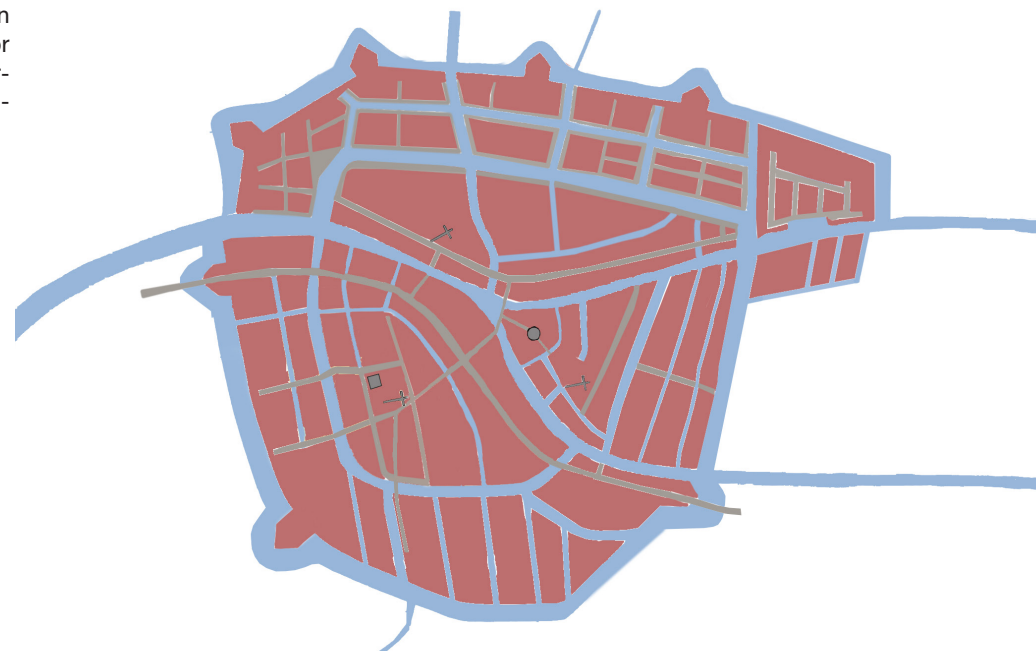
De stadsvergroting van 1644 is lang uitgesteld. Het stadsbestuur twijfelt over deze uitbreidingen vanwege de sterke afhankelijkheid van de lakennijverheid, die in het verleden al instabiel bleek. De uitbreidingen zijn dus risicovol en vergen een grote investering. Daarom wil het stadsbestuur liever eerst alle open plekken volbouwen. Dit zie je terug uit stadsarchief plannen van 1643 en 1644. Een tweede motivatie was dat het bestuur geen tuig of uitschot in de stad wilde krijgen, want dit kon negatieve gevolgen hebben voor de economie, de hegemonie van de textielindustrie en de woningmarkt in de stad. Uiteindelijk komt er in 1644 de nieuwe stadsvergroting. Deze tweede uitbreiding

afb. 31) Schematische weergave van Leiden in de periode van 1611. Tot stand gekomen door Erfgoed Leiden en de boekwerken Ongekend Leiden en Leiden van H. Oerle.

afb. 32) Schematische weergave van Leiden in de periode van 1644. Tot stand gekomen door Erfgoed Leiden en de boekwerken Ongekend Leiden en Leiden van H. Oerle.

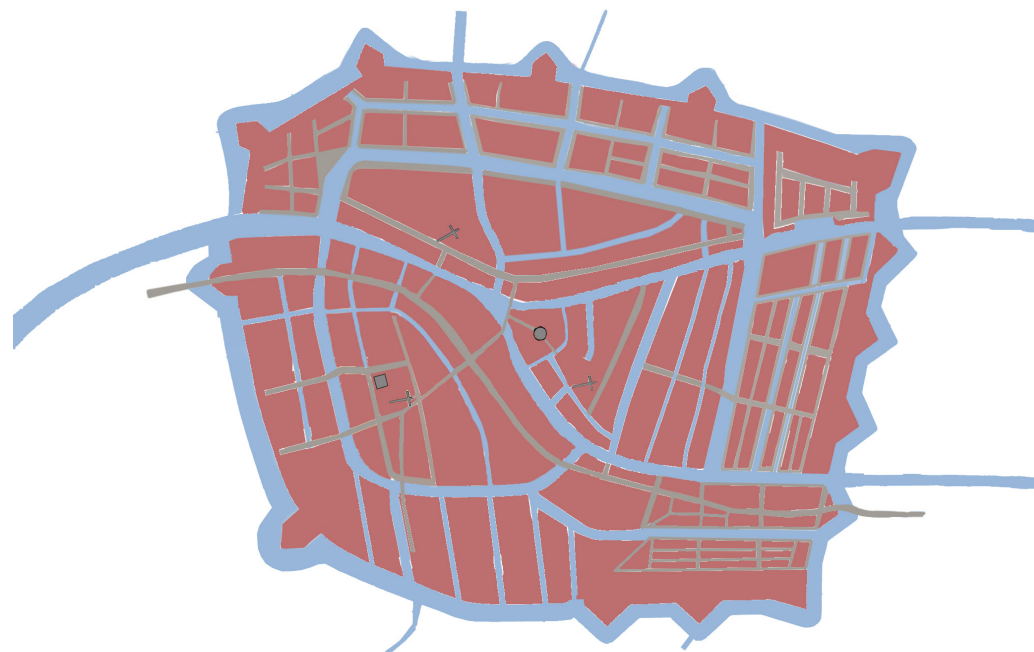

laat de Herensingel aan sluiten op de Haven. Sinds 1578 heeft Leiden een haven, gelokaliseerd buiten de veste aan de Zijlpoort. Aan de oude Rijn werd hier een stuk vergraven en in 1595 werd deze vergroot. Door de stadsuitbreiding van 1644 kwam de haven in de stad te liggen en werd de Zijlpoort gesloopt. De motivatie voor dit gebied is om vervuilende bedrijven meer naar de rand van de stad te verplaatsen, zodat het minder impact heeft op de watervervuiling. Ook kan dit kosten besparen op de waterverversing van de stad. Een van de bedrijven die zich daar vestigt is de Houtmarkt.

In 1658 begint men met de laatste stadsuitbreiding van de zeventiende eeuw. In deze uitbreiding worden minder grachten geplaatst om efficiënter met de ruimte om te gaan. De uitbreiding van 1644 heeft nauwelijks effect gehad om aan de gewenste huisvesting te voldoen. Er komen twee stadswijken bij, namelijk Noord-Rijnevest en Zuid-Rijnevest. Het stedenbouwkundige plan wordt ontworpen door Jan Jansz. Dou, de zoon van Jan Pietersz. Dou. Het uitgangspunt voor dit ontwerp is dat er vooral behoefte is aan goedkope woningen. De huizen zijn klein en er kunnen er in de nieuwe stadswijken veel van gebouwd worden. Dit plan maakt van de stad weer een afgeronde cirkel. De woningdichtheid is in deze wijken het hoogst, ook hoger dan het oorspronkelijke middeleeuwse stadsdeel. In het oorspronkelijke stedenbouwkundige plan is er geen ruimte vrij gehouden voor openbare voorzieningen. Pas later wordt er een plein ontworpen aan de Herengracht, waar een plek vrijkomt voor een kerk. Deze is echter door geldgebrek nooit gebouwd. De huidige binnenstad is met dit laatste stedenbouwkundige plan voltooid. Leiden is na Amsterdam de twee grootste stad van de Noordelijke Nederlanden, omgeven door een gebastioneerde veste.

Er is in 1669 sprake van nog een stadsvernieuwing,

- Legenda
- Bebouwing
 - Water
 - Wegdek
 - Burcht
 - Gravensteen
 - Kerk
 - Beschermingslinie 1250
 - Beschermingslinie 1390
 - Oorspronkelijke waterloop
 - Gebied van de Pieterskerk
 - Gebied van de Graaf
 - Gebied van de Graaf, niet bebouwd
 - Gebied van de Graaf, bebouwd

afb. 33) Schematische weergave van Leiden in de periode van 1659. Tot stand gekomen door Erfgoed Leiden en de boekwerken Ongekend Leiden en Leiden van H. Oerle.

omdat de woningmarkt weer net zo krap is als in 1651. Daarnaast is de stadswaterverversing nog steeds een probleem en is de stadsverdediging nog niet afgerond. De nieuwe uitbreiding komt hierdoor niet tot stand, want als gevolg van de slechte condities wordt de stad hetzelfde jaar nog getroffen door een ernstige epidemie. Dit is het kantelpunt voor de stad. Het plan hoeft niet meer uitgevoerd te worden en dit is ook het begin van een nieuwe stagnatie.

Architectuur

Architectonische golf in deze periode is gotisch, maar vanaf 1550 wordt dit vermengd met andere architectuurstijlen, zoals de Hollandse Renaissance, een vermenging van gotische vormen met decoratief gebruik van klassieke elementen, met name zuilen en frontons en ornamenten als rolwerk en cartouches. Voorbeelden van deze bouwstijl is het stadhuis en het heilige Geestweeshuis. Een van de kenmerken in Leiden voor de Hollandse Renaissance is, dat in het bouwlagen schema de middelste verdieping hoger was dan de andere. Dit was in de rest van de Republiek uitzonderlijk.

In 1592 en 1593 wordt de gevel van het stadhuis onder handen genomen, onder leiding van Lieven de Key. De gotische architectuurstijl uit de Middeleeuwen voldoet niet meer aan de smaak van de bestuurders en de representatieve functie van het gebouw. Het stadhuis is het startschot geweest voor deze bouwstijl en veel panden, zowel van het bestuur als van particulieren, zullen erna volgen. De ornamenten in deze gevels zijn gemaakt door de stadssteenhouwer Claes Cornelisz.

Sinds 1580 komt het Hollands classicisme voor in de stad. Deze bouwstijl is geïntroduceerd door Arent van 's-Gravenzande. Een jonge architect die niet uit Leiden komt, maar al een paar jaar opzichter is van de Haagse openbare werken. Hij heeft in die tijd al naam gemaakt met paleizen voor de stadhouder en de Sebastiaansdoelen in Den Haag. Er wordt hierdoor echt specifiek voor hem en het Hollands classicisme gekozen. Arent van 's Gravenzande heeft een stempel op de stad Leiden gezet. Alleen al op het Rapenburg is er een verandering in zeven gevels, die een classicistische gevel krijgen. Van 's-Gravenzande ontwerpt niet alleen grote herenhuizen en monumentale gevels, maar ook kleine woningen. In 1639 ontwerpt hij de nieuwe Lakenhal en zijn hoogtepunt is de bouw van de Marekerk. In 1655 wordt hij echter ontslagen na ontevredenheid in het stadsbestuur. Ten gevolge daarvan wordt besloten om niet langer één persoon te kiezen voor zowel stadsingenieur als architect, maar dit te verdelen. Het gevelschema van 's-Gravenzande wordt door andere stadsbouwmeesters nog steeds toegepast in de decennia erna.

Na de grote sterfte, van juist de elite, ten gevolge van een malaria-epidemie in 1669-1670 en door de oorlogssituatie van 1672 komt er vrij abrupt een einde aan de bouwactiviteiten. Hetzelfde geldt voor de civiele werken zoals de overkluizing van grachten of doorbraken van gebouwen.

De toenemende economische en demografische achteruitgang leidt in de 18e eeuw tot een beeld van verval. De economische recessie enerzijds en de zekere vervuiling anderzijds leiden tot het realiseren van meer ruimte voor de armen, wezen en bejaarden. Er komen weeshuizen en ouderen huizen in de stad te staan. De enorme leegstand in de stad zorgt voor een afname in het aantal woonhuizen. In 1699 zijn er naar schatting

12500 familiehuizen. In het midden van de 18e eeuw zijn er nog maar 11128 percelen over, waarvan 8567 bewoond. De leegstand bedraagt ongeveer 4,1 procent in de stad. In 1795 zijn er nog maar 7514 bewoond. Een achteruitstand van 12,3% in minder dan 50 jaar. Er vallen gaten in de bebouwing door sloop en huizenbezitters kopen panden op om openbare ruimte te creëren. De bewoners van het Rapenburg kunnen zo hun tuinen uitbreiden en stallingen aan de achterzijde betrekken met de infrastructuur, want deze sluiten nu aan op de stegen achter het Rapenburg. Ook Hortus Botanicus wordt op deze manier uitgebreid.

Pas in de tweede helft van de 18e eeuw is er weer sprake van een herleving in het classicisme. De architectonische opdrachten die voornamelijk worden uitgevoerd zijn nieuwe puien in de gevel. Kruiskozijnen worden vervangen voor schuiframen. Voornamelijk in de rijkere straten zoals het Rapenburg en de Breestraat, worden wel aanpassingen gemaakt in gevel. De opdrachtgevers in deze periode zijn voornamelijk particulieren. Het karakter van de gevels is erg decoratief.

De rococo-periode doet hiermee rond 1730 zijn intrede in Leiden. Een Europese stijlperiode waarin de decoraties verfijnder, kleiner en speelser zijn. Het intieme en persoonlijke krijgt veel aandacht en er ontstaat een afkeer tegen monumentaliteit. In Leiden komt deze stroming ook op gang, maar toch blijft symmetrie een dwingend voorschrift in de Leidse architectuur.

Industriële revolutie

1760-1900

Voor deze tijdperiode is er gebruik gemaakt van de volgende boekwerken:
Ongekend Leiden door Y.M.J. Lammers-Keijsers
Leiden - De geschiedenis van een Hollandse stad 1795-1896 door R.C.J. van Maanden
Historische Atlas van Nederland: Hoe ons land in 2000 jaar is ingericht, door R. Rutte

De verkregen informatie per kaarten komen uit deze boeken en Erfgoed Leiden en omstreken.

De correcte apa is in de bibliografie vermeld en voor specifieke quotes wordt er alleen geparafeerd volgens de correcte wijze van APA.

De correcte apa is in de bibliografie vermeld voor informatie en afbeeldingen. De afbeeldingen zijn genummerd en daardoor in de bibliografie ook terug te vinden.

Voor specifieke quotes en uitleggen wordt de correcte bronvermelding weergegeven in de tekst.
Dit met de voornaamste reden om het lezen van de tekst zo prettig mogelijk te maken

Geografisch

Voor het eerst in de geschiedenis begint de locatie voor de Leidse economie tegen te werken, de stedelijke accijnzen maken de productie voor de textiel uit Leiden te duur. De naam en status die Leiden had in de Middeleeuwen en Renaissance weegt niet meer op tegen de kosten van productie en veel fabrieken buiten de steden met de komst van de stoommachines en de treinen het zelfde werk leveren als Leiden, maar voor lagere kosten. De stad komt in verval en door de economie wordt er tot in 1815 geen moeite genomen om de stad uit deze neerwaartse spiraal te halen. Stoomboten en stoomtreinen komen opgang en de handel wordt niet meer via het binnen water gedaan. Leiden heeft geen haven op zee, en ligt ook het niet in de buurt van het roergebied, waar de industriële revolutie al op gang is gekomen. De stad loopt hierdoor handel mis. Voor het eerst in de geschiedenis is de strategische ligging van Leiden is niet langer meer van toepassing en ligt Leiden geografisch helemaal niet gunstig.

Geschiedenis

In 1670 krijgt de Leidse economie weer een klap. Ondanks de indrukwekkende productiecijfers beginnen de textielproducten van Leiden in de loop der eeuwen terrein te verliezen. De textielindustrie krijgt grote competitie. Leiden leed onder de oorlog van de Republiek tegen Frankrijk. De stad raakt in verval en het inwoneraantal daalt tussen 1670 en 1815 van 70.000 naar 28.000 bewoners. Leiden probeert zichzelf te redden door een overeenkomst met de VOC aan te gaan in 1776. De stad verkoopt textiel en ondanks dat de deal veel winst oplevert, kan dat dit de recessie niet tegenhouden. De concurrentie van goedkope materialen van het platteland blijkt te zwaar te zijn voor de textielindustrie van Leiden.

Economisch gezien kan Leiden niet langer opboksen tegen de concurrentie van andere steden. Buitenlandse markten produceren goedkopere goederen die bovendien populairder zijn. Veel Leidse ondernemingen verplaatsen om kosten te besparen hun productie naar Tilburg, waar de stedelijke accijnzen niet van toepassing zijn. Dit maakt de productie veel goedkoper. Hoewel het werk elders wordt uitgevoerd, behoudt Leiden zijn dominante positie.

Rond 1795 is Nederland al meer dan twee eeuwen een republiek, tot de Franse troepen Nederland binnenvallen. Steden die ooit het middelpunt vormden van economische expansie en culturele bloei, zijn in slaap gevallen. Er is niemand in de regering of onder de rijkere bevolking die de slechte economie van Nederland wil verbeteren. In 1807 sterven dan ook nog 151 mensen met de Buskruitram van Leiden. Een kruitschip ontploft op het Rapenburg ten hoogste van de Steenschuur. Meer dan 200 woningen worden weggeblazen. Na verschillende plannen voor het inrichten van dit gebied, kwam er een park, het hedendaagse Van Der Werfpark en het Kamerlingh Onnesgebouw, een universiteitsgebouw. Vanaf 1813 is Nederland weer onafhankelijk, maar de periode van Franse overheersing legt wel ten grondslag aan de bestuurlijke structuur in Nederland in de negentiende eeuw. Na de Franse bezetting krijgt de Nederlandse economie eindelijk de impuls die al lang ontbreekt. In Nederland ontstaat er een centrale nationale staat die steeds meer macht krijgt.

Voor de stad Leiden betekent dit een heropleving van de textielindustrie, maar dan in een gemoderniseerde vorm. Desondanks komt deze heropleving tussen 1815 en 1860 niet echt van de grond. De fabrieken in Tilburg draaien veel efficiënter dan die in Leiden. De opkomst van de textielnijverheid in Brabant en Twente dwingt Leiden tot ingrijpen. Door de introductie van stoommachines en nieuwe mechanische werktuigen, samen met de concentratie van arbeid in de wolfabrieken, loopt Leiden voorop in Nederland. Op het gebied van spininnovaties staat Leiden gelijk aan Engeland.

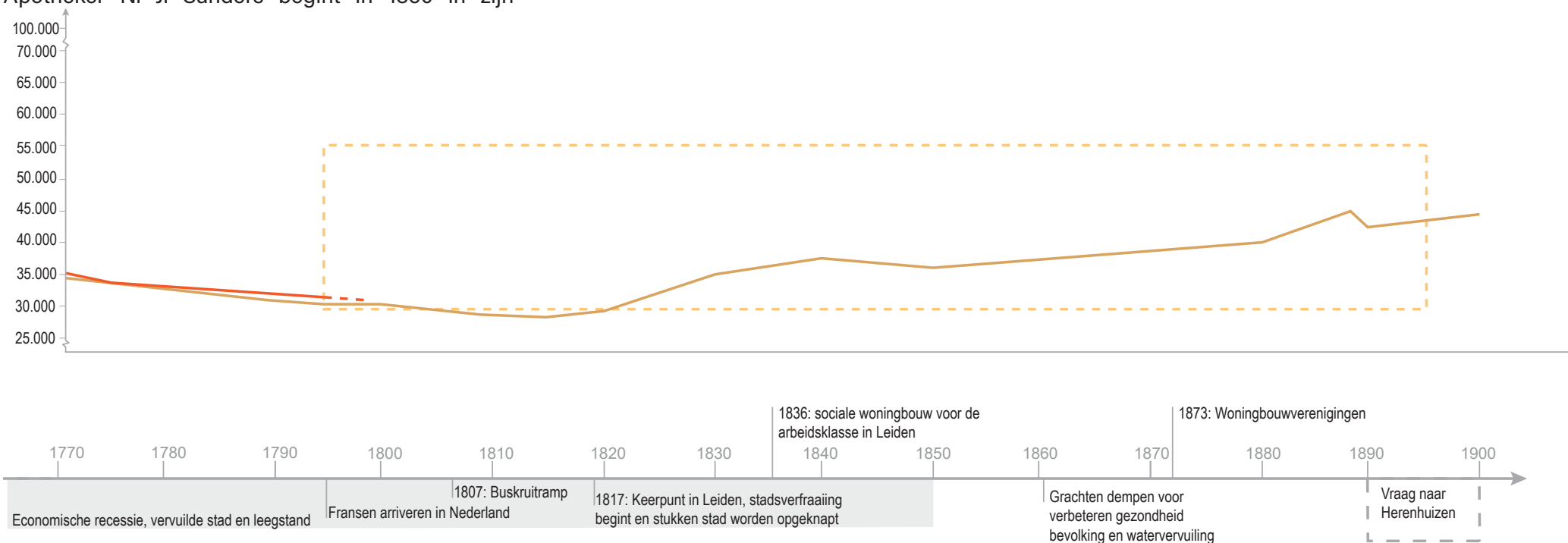
Tot 1850 blijft Leiden hangen in een slechte economie, daarna krabbelt de stad weer op. Om geld te besparen worden de wallen en verdedigingswerken verwaarloosd. Het onderhoud kost veel geld en de bescherming die de verdedigingswerken bieden, zijn niet meer van deze tijd en zullen dus niet voldoen. De muren worden gesloopt en de ruimte die ze innemen wordt verdeeld over stadsparken, een diergaarde en begraafplaatsen. De oude veste wordt een groene cirkel om het stadscentrum. Naast stadsverfraaiing wordt het herinrichten van de oude verdedigingslinie ook gezien als een manier om werkloosheid te bestrijden.

afb. 34) Jelgerhuis, J. (1807). Het Rapenburg te Leiden drie dagen na de ontploffing van het kruitschip op 12 januari 1807. Rijksmuseum, Amsterdam, Nederland.

Vanaf 1850 gaat het weer beter met de stad. Aan het noorden en oosten van de stad verschijnen enorme fabriekshallen, die met behulp van stoommachines textiel maken. Ondanks de historische rol van de textielindustrie in Leidens economie, komt hieraan uiteindelijk een einde. De stad krijgt ook andere fabrieken, zoals een goedlopende grofsmederij, een fabriek die metalen voorwerpen voor de scheepvaart maakte. Ook is er een firma die zeep produceerde, eerst voor de textielindustrie maar later voor conserveren, een gasfabriek en een stroommeelfabriek. De andere industrieën dienen zich aan en tegen het einde van de negentiende eeuw werkt hooguit een kwart van de bevolking nog in de textielnijverheid en gerelateerde sectoren.

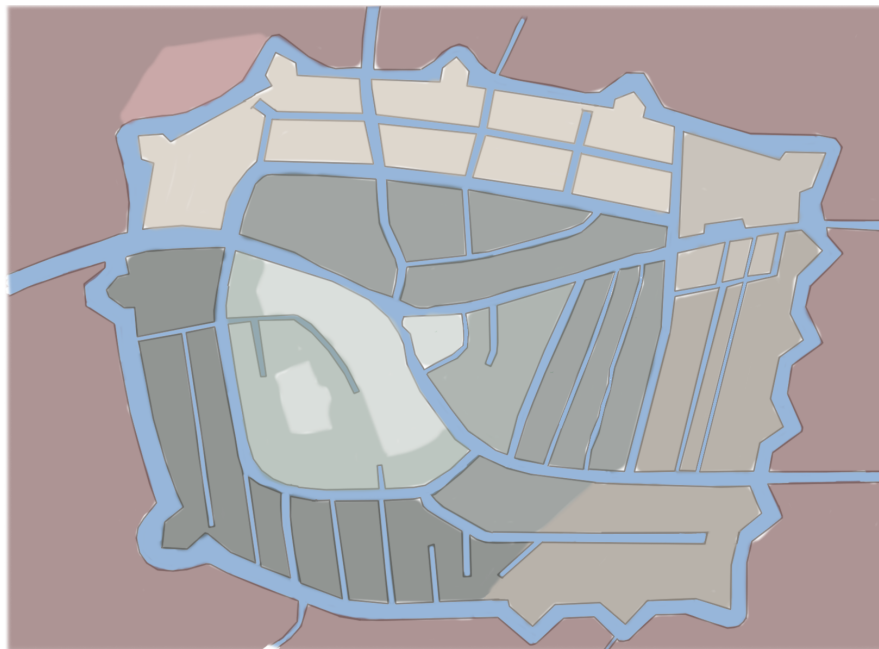
Ook zijn de functies van bedrijven veranderd. In 1800 zijn de meeste bedrijven gericht op de lokale markt, maar vanaf 1850 ontstaan nieuwe bedrijfstakken. Apotheker N. J. Sanders begint in 1850 in zijn

kelder een zeep- en geurstoffenbedrijf, gevolgd door nog drie andere zeepfabrikanten. Daarnaast groeit de metaalindustrie, de grafische sector en de voedings- en genotmiddelenindustrie snel tussen 1850 en 1900. Rond 1930 ontwikkelen zowel het land als de stad automatische machines die de spin capaciteit verbeteren. Het duurt echter nog decennia voordat alle Leidse stoffen mechanisch worden geweven. De introductie van gaslicht heeft ook positieve effecten op de fabrieken, waardoor mensen langer kunnen doorwerken zonder afhankelijk te zijn van daglicht. Een nadeel is dat de industrie leidt tot watervervuiling en gezondheidsproblemen, zoals cholera, tyfus, mazelen en pokken. Vanaf 1861 worden grachten die niet meer worden gebruikt voor waterhuishouding gedempt en komen er bredere straten en pleinen.

Leiden treedt buiten zijn voegen

Rond 1850 willen veel welgestelde Leidse burgers de drukke stad ontvluchten, om onder andere belastinggelden te vermijden. Rijke burgers hebben zo wel de lusten, maar dragen niet de lasten van de stad. Wonen in de stad is namelijk onder slechte omstandigheden. In 1896 komt er een overeenstemming met de randgemeentes en treedt de stad buiten zijn huidige omvang. De oude stadsstructuur blijft goed herkenbaar in vorm en de grenzen van de binnenstad zijn duidelijk zichtbaar in de omloop van de Singel, maar ze dienen niet meer als functie. Tegen 1895 is het aantal inwoners gestegen tot 44.700. In 1896 komen er nog eens 8.500 inwoners bij door de annexatie van delen van Oegstgeest, Leiderdorp en Zoeterwoude. Hoewel dit op regionaal niveau aanzienlijk is, is het op nationaal niveau niet opmerkelijk. In 1670 was Leiden met dit inwoneraantal de tweede stad van Nederland, maar in de 18e eeuw wordt de stad ingehaald door steden zoals Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Leiden blijft bestaan, zich door ontwikkelen en doorgroeien, nu alleen niet meer als Textielstad, maar als universiteitsstad met hier en daar hints van wat ooit één van de belangrijkste steden was voor Holland.

Legenda

	ca. 1200		1610
	ca. 1250		1602-1644
	ca. 1294		1659
	ca 1346-1355		1850
	ca. 1386-1389		1896

Groen laat de groei zien in de Middeleeuwen

Bruin laat de groei in de Renaissance zien

Rood laat de groei in de 19e eeuw zien

Stedenbouw

In 1795 arriveren de Fransen in Leiden en treffen hier een verpauperde stad aan, met een gedecimeerde bevolking, vele open plekken en een verdedigingsgordel die uit de tijd is. De overeenkomst met Leiden na het beleg in 1574 lijken groot, maar toch is het stadsbeeld enorm veranderd. De nieuwbouw valt volledig stil in de 18e eeuw. De universiteit heeft geen behoefte aan nieuwe gebouwen en particulieren sparen liever dan dat ze hun geld uitgeven. Er wordt nog gebouwd voor charitatieve instellingen, maar deze gebouwen mogen er niet te gedetailleerd uitzien. Door de grote leegstand kunnen instellingen en rijke particulieren uitbreiden.

In 1818 wordt de Hortus opnieuw vergroot, met als voornaamste doel het vestigen van een dierentuin. In 1826 wordt een buurt aan de Doelen gesloopt om plaats te maken voor militaire functies en een appartementengebouw voor gehuwde manschappen. In heel Leiden vallen er gaten in de bebouwing. In 1805 zijn er al rond de 440 woningen onbewoonbaar en staan er zelfs 127 op instorten. Deze kunnen niet worden gesloopt omdat ze dienen als stabiliteit voor de aanliggende woningen. Overal in het centrum ontstaan braakliggende terreinen, ook bij de ruïne van de Buskruitramp aan het Rapenburg. Toch wordt er geen enkel plan verder gerealiseerd. De reden hiervoor is onduidelijk, maar kan aan de economie liggen.

De verdedigingswerken van de stad worden nutteloos en niet meer gebruikt. De muren zijn vervallen en worden als onaantrekkelijk beschouwd. Mensen willen een vrij uitzicht op de stad. Omdat de stad weinig groen heeft in het centrum, worden de verdedigingswerken omgezet in begraafplaatsen en plantsoenen. Uiteindelijk worden hier ook huizen gebouwd en komt er industrie op enkele plekken aan de randen van de stad. De transformatie van de stadswallen wordt in 1816 gerealiseerd en in 1817 worden er bankjes geplaatst voor wandelaars om van het uitzicht op de stad te genieten. Het concept is dat de noordelijke verdedigingslinie wordt ingericht voor utilitaire doeleinden en de zuidelijke verdedigingslinie voor recreatie en groen. In 1828 wordt een begraafplaats aan de noordoostelijke rand van de stad geopend.

Rond 1824 wordt de eerste kazerne gebouwd bij de noordelijke vestingwerken en in 1836 wordt dit gevolgd door de Grofsmederij, waarna meerdere bedrijven zich in dit gebied vestigen.

De ontwikkelingen op economisch, sociaal en religieus gebied hebben veel invloed op de invulling van de stedelijke ruimte. Leiden blijft een industriestad, maar de rol van de textielnijverheid neemt af. Nieuwe sectoren zoals metaal, conserven en voedingsmiddelen komen op. De grafische industrie breidt uit en de textielnijverheid probeert haar positie te versterken met katoendrukkerijen. Ook de universiteit zorgt voor een toestroom aan drukkers en boekhandelaren en bouwt diverse laboratoria voor wetenschappelijke instituten.

Er wordt veel gesloopt om zo ruimte te maken voor nieuwbouw. Naast het Kamerlingh Onneslaboratorium krijgt de universiteit de sterrenwacht en wordt de universiteitsbibliotheek aan het Rapenburg vernieuwd. Ook komt er een nieuw academisch ziekenhuis. Dit gebouw is nu het hedendaagse museum Volkenkunde. De schuilkerken zijn niet meer nodig in Leiden en katholieken, remonstranten en doopsgezinden bouwen hun eigen godshuizen. Zo wordt de Joodse synagoge aan de Levendaal gerestaureerd. Door de invoering van de onderwijswet wordt onderwijs een overheidszaak. Er moeten scholen komen voor alle vormen van onderwijs. Er komen scholen, met op de plaatst van het ontplofte kruischip het Stedelijk Gymnasium en het Museum

voor Natuurlijke Historie. De universiteit is naast de fabrieken de belangrijkste opdrachtgever voor grootschalige nieuwbouw in het centrum.

Rond 1836 wordt sociale woningbouw voor de arbeidersklasse gebouwd in Leiden, mede door vrijgekomen grond na sloopwerkzaamheden in de stad. Vanaf 1873 zijn er woningbouwverenigingen actief in Leiden. Na honderd jaar is er aan het einde van de negentiende eeuw op particulier initiatief opnieuw vraag naar herenhuizen. In het begin van de negentiende eeuw is er ruimte voor deze projecten, maar ze worden niet grootschalig uitgevoerd. De stad groeit weer in economisch opzicht en in bevolkingsaantal. Uiteindelijk groeit de stad te snel en verlaten veel mensen, voornamelijk de rijken, de stad en vestigen zich aan de overkant van de singel. Dit is mogelijk door de sloop van de verdedigingswerken, muren en poorten. Alle gebouwen, zowel in de stad als erbuiten, zijn gericht op het groen, zodat alle bewoners een aangenaam uitzicht hebben.

Ten slotte verliezen naast de stadsmuur, ook de stadspoorten hun functie en het onderhoud wordt te duur. Tussen 1837 en 1876 worden alle stadspoorten gesloopt, op de Morspoort en Zijlpoort na.

Ondanks dat de plattegrond van de stad hetzelfde blijft, is het stadsbeeld in deze laatste eeuwen volledig veranderd.

Architectuur

In het begin van de 19e eeuw is het neoclassicisme de meest voor de hand liggende bouwstijl, echter heeft Leiden geen geld om dit te kunnen financieren. Daarom zijn de gebouwen uit die tijd erg sober. Ook sluiten de functies van de nieuwbouw uit die periode niet goed aan bij de uitstraling die neoclassicisme zou moeten hebben, waardoor de gebouwen niet goed tot hun recht komen. In het midden van de negentiende eeuw wint het neoclassicisme aan populariteit, maar tegelijkertijd ontstaat er ook belangstelling voor een nieuwe stijl, de neogotiek. Uiteindelijk worden deze stijlen gecombineerd, wat leidt tot het ontstaan van eclectische architectuur in de stad. Deze gebouwen zijn voornamelijk utiliteitsgebouwen. Het laatste kwart van de 19e eeuw komt het neorenaissance op in Leiden. Dit ging samen met het groeiende nationalisme en de samenhangende belangstelling voor de eigen bouwkunst in de bloeiperiode van Nederland rond 1600.

Conclusie

Aan het begin van de thesis is de hoofdvraag geformuleerd, namelijk "Wat zijn de oorzaken van de groei van Leiden vanaf de oorsprong tot aan het begin van de 20e eeuw, en in hoeverre hebben lokale en nationale gebeurtenissen, zoals de opkomst van de industriële revolutie en andere textielsteden, bijgedragen aan de stagnatie van Leiden en de veranderingen in de stad?"

Deze vraag hebben we onderverdeeld in vier deelvragen om antwoorden te kunnen vinden in de groei van Leiden. De vragen zijn 'Wat is de oorsprong van Leiden en welke primaire factoren hebben bijgedragen aan de groei van Leiden als stad?', 'Hoe is Leiden door de eeuwen heen ontwikkeld en gegroeid in oppervlakte en functie?', 'Welke lokale en nationale gebeurtenissen deden zich voor die mogelijk hebben bijgedragen aan de stagnatie van de groei van Leiden?' en 'Wat hebben andere textielsteden voor invloed gehad op de economische positie en ontwikkeling van Leiden?'

De conclusie die we uit de thesis en in combinatie met de vragen hebben kunnen halen is dat Leiden zijn succes te danken heeft aan zijn geografische ligging. Vanaf het begin is het een strategische ligging voor handel en biedt het bescherming tegen mens en natuur. Leiden ligt bij de grens van de Rijn en het Limes pad loopt er dwars doorheen. Dit zijn in die tijdsperiode de twee grote infrastructuren in het Romeinse rijk. De keuze om te verplaatsen in de eeuwen na het vertrek van de Romeinen komt door Waardeiland en de veiligheid en verdediging die het bood voor de bevolking in dat gebied. De Rijn was voorheen veel breder en met gevaar of tijdens rampen kon de bevolking zich helemaal afzonderen. Er hoefde weinig tot geen inspanning te worden ondernomen om dit voor elkaar te krijgen. Natuurlijk werd uiteindelijk de Burcht gebouwd, maar dit is minder werk dan een stadsmuur of het graven van een gracht. De populariteit van het gebied werd ook gestimuleerd door de graven van Holland en de start van de lakennijverheid. Dit zorgde voor handel die niet alleen lokaal was, maar uiteindelijk nationaal en heeft bijgedragen aan de toestroom van inwoners door de eeuwen heen.

Leiden is zijn hele geschiedenis afhankelijk van de textielnijverheid. De textielnijverheid heeft Leiden veel inkomsten gegeven en was het belangrijkste aspect van de economie in de stad. De bevolkingstoename werd gestimuleerd door de oorlogen die Vlaanderen voerde en de immigratie golven die naar Leiden trokken doordat de belangrijke functies in België in Leiden ook van toepassing waren. Dit zorgde voor een bevolkingsgroei en stedelijke ontwikkeling. In de middeleeuwen werd de locatie van de stedelijke ontwikkeling bepaald door de buurtstreken Oegstgeest, Leiderdorp en Zoeterwoude. Zij moesten uitbreidingen goedkeuren voordat er kon worden gebouwd als een uitbreiding van de stad. Daarvoor waren het voorsteden die eigenlijk geen deel uitmaakte van Leiden. In de Renaissance werden de keuzes van locatie ook gebaseerd op de functies die zich al op de locatie bevonden. De fabrieken en vervuilende handel werd bij de haven geplaatst en aan de rand. Ook werd dit ver weg van de Rapenburg geplaatst, omdat hier de rijkere bevolking woonde.

Tot aan de Renaissance-uitbreiding heeft de stad geen eerdere mogelijkheden gehad om de infrastructuur

te veranderen of uit te breiden, waardoor het schoonmaken en onderhouden ervan een uitdaging bleef. Gedurende eeuwen heeft de stad regelmatig te kampen gehad met epidemieën, maar pas in 1611 werden stedenbouwkundige oplossingen geïntroduceerd in de vorm van grachten, met als doel de stad schoner te maken.

Leiden heeft kunnen profiteren met zijn status als hoofdstad van Holland tijdens het beleg van Spanje. Willem van Oranje en de Watergeuzen hadden deze overwinning nodig als een mentale klap op Spanje en dit gaf de Nederlandse bevolking ook hoop. De universiteit is een schoon voorbeeld van het prijzen van loyaliteit. Ook werd er onderscheid gemaakt tussen het rijke Nederland en Spanje, die op dat moment bankroet was.

Door de eeuwen heen was stedenbouwkundige ontwikkelingen volledig afhankelijk van de textiel inkomsten. Elke beslissing werd overwogen op de economie en wat een stedenbouwkundige ontwikkeling kon betekenen voor de bevordering van deze economie. Door de veste heeft Leiden meerdere beleggen kunnen overleven, maar de stadsmuur heeft er ook voor gezorgd dat de stad veel hinder heeft ondervonden met de stedelijke uitbreiding. Liever werd door het bestuur stedelijke verdichting toegepast, dan uitgebreid in ruimte. Dit vanwege de kosten die bij een uitbreiding kwamen kijken. Naast bebouwing moesten de stadsmuren en grachten ook worden gesloopt en bijgebouwd en dit zorgde voor extra kosten. Door het verdichten van het stadscentrum konden ziektes beter verspreiden en was de stad slecht onderhouden.

Het gevolg hiervan waren meerdere stagnaties in bevolking en dit had gevolgen op de economie. Vanaf het moment dat Leiden zijn handel gaat verspreiden op meerdere functies en nijverheden, zie je dat de economie niet meer sterk afhankelijk is van de Textielnijverheid. Het biedt buigzaamheid en zorgt ervoor dat Leiden niet elke keer in een recessie belandt als het slecht gaat met de textielnijverheid. Leiden blijft tot de Industriële Revolutie het kruispunt van meerdere binnen waterwegen in Holland. Alle handel die via de kanalen en rivieren ging in Holland, kwam bij Leiden. Vanaf de Industriële Revolutie is de geografische locatie van Leiden niet meer gunstig.

Gedurende eeuwen heeft Vlaanderen de grootste rol gespeeld in de Textielnijverheid van Leiden. Het zorgde voor concurrentie, maar ook voor een economische bloei. De oorlogen in de middeleeuwen en de oorlog met Frankrijk aan het einde van de Renaissance zorgde voor recessies. De economie van Leiden is fragiel omdat het maar een primaire bron heeft van inkomsten en dat terwijl Leiden gedurende de eeuwen naast een textielstad, ook universiteitsstad en hoofdstad van Holland was. Pas in de Industriële Revolutie besluit Leiden zich uit te breiden naar andere functies en wordt de Leidse economie constanter.

Bibliografie

Informatie Bronnen en afbeeldingen

- Bevolkingsgroei in de negentiende eeuw. (z.d.). Erfgoedhuis Zuid-Holland. <https://geschiedenisvanzuidholland.nl/verhalen/verhalen/bevolkingsgroei-in-de-negentiende-eeuw/>
- De Romein die het licht uitdeed. (z.d.). Erfgoedhuis Zuid-Holland. <https://geschiedenisvanzuidholland.nl/verhalen/verhalen/de-romein-die-het-licht-uitdeed/>
- Erfgoed Leiden en Omstreken. (z.d.). Erfgoed Leiden en omstreken. <https://www.erfgoedleiden.nl/>
- Erfgoed Leiden en Omstreken. (2015, 6 februari). Maquette van Leiden rond 1200. Leidsch Dagblad. https://www.leidschdagblad.nl/cnt/dm-f20180926_70952793?utm_source=google&utm_medium=organic
- Geographer Online. (2015, 10 december). Natural River Levees - How are they formed? Labelled diagram and explanation [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=h_47JRSHNkk
- Geschiedenis van het LUMC | LUMC. (z.d.). [https://www.lumc.nl/over-het-lumc/het-lumc/geschiedenis-van-het-lumc/#:~:text=In%201575%20schonk%20Willem%20van,Geraert%20de%20Bondt%20\(Bontius\).](https://www.lumc.nl/over-het-lumc/het-lumc/geschiedenis-van-het-lumc/#:~:text=In%201575%20schonk%20Willem%20van,Geraert%20de%20Bondt%20(Bontius).)
- Gympel, J. (1996). Geschiedenis van de architectuur.
- Haring, wittebrood en hutspot bij het Leids Ontzet. (2023, 2 oktober). IsGeschiedenis. <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/haring-wittebrood-en-hutspot-bij-het-leids-ontzet#:~:text=De%20harde%20maatregelen%20van%20de,Oranje%20en%20de%20opstandelingen%20koos.>
- Historie. (z.d.). Universiteit Leiden. <https://www.universiteitleiden.nl/over-ons/profiel/historie#:~:text=De%20Universiteit%20Leiden%20is%20de,tijdens%20het%20beleg%20van%20Spanje.>
- Lammers-Keijsers, Y. M. J. (2009). Ongekend Leiden: het verleden in kaart.
- Leiden Universiteitsstad. (z.d.). Museum de Lakenhal. <https://www.lakenhal.nl/nl/verhaal/leiden-universiteitsstad>
- Limes op de kaart | Romeinse limes Nederland en RomeinenNU. (z.d.). Romeinse Limes Nederland en RomeinenNU. <https://www.romeinen.nl/weten/limes/limes-op-de-kaart>
- Lugt, F. H. (2012). Het ontstaan van Leiden: over de burggraaf, de ontginning, de opwas, het stadsrecht. Museum De Lakenhal. (2011, 29 november). Leids Ontzet | Animatiefilm [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ZuOZQd5G99o>
- Renaissance | Hendrick de Keyser Monumenten. (z.d.). Hendrick de Keyser Monumenten. <https://www.hendrickdekeyser.nl/bouwstijlen/renaissance#:~:text=In%20de%20bouwkunst%20van%20ons,ornamenten%20als%20rolwerk%20en%20cartouches.>
- Rutte, R. (2023). Historische Atlas van Nederland: Hoe ons land in 2000 jaar is ingericht.
- Rutte, R., Abrahamse, J. E., & IJsselstijn, M. (2016). Atlas of the Dutch Urban Landscape: A Millennium of Spatial Development.
- Van Maanen, R. C. J. (2002). Leiden: De geschiedenis van een Hollandse stad tot 1574.
- Van Maanen, R. C. J. (2003). Leiden: De geschiedenis van een Hollandse stad 1574-1795.
- Van Maanen, R. C. J. (2004). Leiden: De geschiedenis van een Hollandse stad 1795-1896.
- Van Oerle, H. (1975). Leiden binnen en buiten de stadsvesten: de geschiedenis van de stedenbouwkundige ontwikkeling binnen het Leidse rechtsgebied tot aan het einde van de gouden eeuw : beschrijving.
- Van Oerle, H. A. (1974). Leiden : een multidisciplinaire benadering van het proces der stadwording en de ontwikkeling van het oudste stadsgebied in de middeleeuwen. <https://doi.org/10.1163/9789004583801>
- Visser, Y. (2022, 27 september). De Tachtigjarige Oorlog - opstand in de Nederlanden. Historiek. <https://historiek.net/tachtigjarige-oorlog-opstand-nederlanden/63289/>

Visser, Y. (2023, 4 oktober). Het Leidens Ontzet (1574) - Hutspot, haring en wittebrood. Historiek. <https://historiek.net/leidens-ontzet-1574-hutspot-haring-wittebrood/83457/>

25.) van Veen, O. (1573–1629). De hongerende bevolking na de opheffing van het beleg van Leiden. Rijksmuseum, Amsterdam, Nederland.

34.) Jelgerhuis, J. (1807). Het Rapenburg te Leiden drie dagen na de ontploffing van het kruitschip op 12 januari 1807. Rijksmuseum, Amsterdam, Nederland.

24.) van Deventer, J. (1545). De kaart van Leiden. Erfgoedleiden; ErfgoedLeiden, Leiden, Nederland.